

KURULUŞUNDAN KAPATILIŞINA KADAR TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İÇERİSİNDE KÖY ENSTİTÜLERİNE YÖNELİK MUHALEFET

Fevzi ÇAKMAK*

Özet

Köy Enstitüleri Türk Eğitim sistemine özgü, dünya üzerinde başka bir örneği olmayan bir eğitim sistemidir. Türk Devrimini köye götürmeye yönelik ortaya konan bu sistem getirmiş olduğu radikal değişimlerle, daha başlangıçta TBMM’de kendisine bir muhalefet oluşturmuştu. İsmet İnönü’nün desteği ile birlikte, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç’un çabalarıyla Köy Enstitüleri sistemi, TBMM içerisindeki sessiz muhalefete rağmen, birkaç yıl aksamadan uygulanmıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası içte ve dışta ortaya çıkan siyasi gelişmeler, Köy Enstitüleri sisteminin sonunu hazırlamıştır. TBMM içerisindeki sessiz muhalefet ortaya çıkarak, önce Hasan Ali Yücel’in ve ardından İsmail Hakkı Tonguç’un görevden alınmasıyla, sistem içerisinde 1947 yılı ile birlikte değişimler başlamıştır. 1954 yılında kapatılana kadar sistem devamlı surette değişime uğrayacak ve sonunda öğretmen okulları ile birleştirilerek ortadan kalkacaktır. Bu çalışmada kuruluşundan kapatılışına kadar, zabıt ceridelerine göre TBMM içerisinde sisteme yönelik muhalefet irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Köy Enstitüleri, Muhalefet, İsmet İnönü, İsmail Hakkı Tonguç, Hasan Ali Yücel.*

FROM THE FOUNDATION UNTIL THE END, THE OPPOSITION AGAINST THE VILLAGE INSTITUTES IN THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY

Abstract

Peculiar to Turkish educational system, the village Institutes, was unique for that time with respect to other educational systems implemented all around the world. This system which was aimed to bring Turkish revolution into villages consequently raised serious objections within Turkish Parliament as it brought about radical changes. Despite implicit rejections, this system of village institutes was put into practice for a few years without any intermission together with the support given by İsmet İnönü and efforts made by Hasan Ali Yücel, Minister of Education and İsmail Hakkı Tonguç, Head of Primary Education. However, local and foreign political changes occurred following the Second World War, caused the

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Okutman.

system of Village Institutes to come to an end. In 1947, increasing voices in the Turkish Parliament began to have more effect. In the mean time, the system started to depravate after İsmail Hakkı Tonguç and Hasan Ali Yücel were dismissed. Until 1954 when this system was completely abandoned, it was exposed to many alterations and finally joined with Teachers School. This paper explores the opposition in the Turkish Parliament directed to the system of village institutes based on official records and documents.

Keywords: *The Village Institutes, Opposition, İsmet İnönü, İsmail Hakkı Tonguç, Hasan Ali Yücel.*

Giriş

Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, Ulusal Kurtuluş Savaşını gerçekleştirep, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Anlaşmasını imzalayarak, yeni Türk devletini kurmuştu. Anadolu düşmandan temizlenmiş ve bağımsızlık elde edilmişti. Ülkenin tekrar ayağa kalkması, yeni ve çağdaş bir Türkiye yaratılması için yeni bir mücadeleye girişilmesi ve bu mücadeleyi gerçekleştirecek yeni bir eğitim ordusuna ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 27 Ekim 1922 tarihinde öğretmenlere yönelik vermiş olduğu bir söylevinde bu gerçeği tam olarak ifade etmektedir;

“Görüliyor ki, en mühim ve en verimli vazifelerimiz eğitim işleridir. Eğitim işlerinde derhal muvaffak olmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu, ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin tek can ve tek fikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışmak lazımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir; sosyal hayatın ihtiyaçlarına uygun olması ve çağdaş gelişmelere uygun olmasıdır... Ordularımız kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız bir zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve kesinlikle başarı olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım, sizi takip edeceğimiz ve sizin karşılaşıcağımız engelleri kıracağız”¹.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşuyla beraber hızlı bir şekilde eğitim devrimini gerçekleştirmeye başladı. Çağdaş ve laik eğitimi kendisine hedef olarak koyan devrimci kadro, Öğretim Birliği yasasını çıkararak eğitim sistemini bir çatı altında Milli Eğitim Bakanlığına bağlamış, eğitimde laikleşme adına önemli mesafe almıştı. Bunu takiben 1926 yılından itibaren yeni öğretim programları uygulamaya konulmuş; ilkökul programı değiştirilerek, yeni program güncellik, yöresellik, hayatilik ve çocuğa görelilik ilkelerine göre yeniden hazırlanmış; gözlem, inceleme, araştırma ve yaparak yaşayarak öğrenme yöntemiyle öğrenim esas alınmıştı². Mustafa Kemal'in “Her vasıttan evvel büyük Türk Milletine onun büyük emeklerini kırsır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk Milleti cebaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabılır. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir”³ diyerek üzerinde önemle durduğu harf devrimi ve yeni harfleri öğretmek amacıyla kurulan millet mektepleri, toplumdaki

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 1997, s.s.48-49.

² Galip Karagözoğlu, “Atatürk'ün Eğitim Anlayışı”, I. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1994, s.324.

³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, s.377.

okuma-yazma oranının hızlı bir şekilde artırılması için önemli bir girişim olmuştur. Eğitim reformunda yabancı uzmanlardan yararlanma yoluna gidilerek, Kühn, Omar Buys, E. Walter Kemerrer, Berkly Parker ve yaparak öğrenme sisteminin kurucusu John Dewey gibi bilim adamları ülkeye getirilmiş ve raporlar hazırlattırılmıştır. Dewey hazırlamış olduğu raporunda köylerde gerçekleştirilecek eğitime vurgu yaparak, şu ifadelerde bulunmuştur; “*Köy okullarının programları, çevrenin iş hayatı göz önünde tutularak ayarlanmalıdır. Köy hayatına sıkı sıkıya bağlı ilk ve orta öğretim okullarının kurulması Türkiye için en önemli meseledir. Özellikle toplumsal alanın faal cereyanlarından uzak kalan bölgelerde, topluluk hayatının merkezini okul meydana getirmelidir*”⁴.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim alanında yapılan tüm çabalara rağmen, 1940 yılında, Türk halkının eğitim durumuna baktığımızda, altı yaşın üstündeki nüfusun %78’i okuryazar değildi ve köylerde bu oran %90’dı⁵. Özellikle köylerdeki bu yüksek oran, ilk yıllarda köyün aydınlanması için hiçbir teşebbüste bulunulmadığı anlamına gelmemelidir.

Cumhuriyet yönetiminin köye yönelik somut adımları Milli Eğitim bakanı Mustafa Necati zamanında başlar. Köylerdeki ilkokulların öğretim süresinin üç yıl olması zorunlu hale getirilirken, buralara öğretmen yetiştirmek için biri Kayseri biride Denizli’de olmak üzere iki tane öğretmen okulu açılır. Fakat Mustafa Necati’nin erken vefatı bu teşebbüsü başarısız kılar.

1930’lu yıllarla beraber, köylerin eğitilmesi konusunda yeni bir dönem başlar. Mayıs 1936 yılında Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, öğretmen okullarından her yıl 650 mezun verildiğini, fakat ölüm, emeklilik, istifa gibi nedenlerle yıllık gerçek öğretmen artışının 300-350 olduğunu söylemektedir. Bakana göre böyle gidildiği takdirde 35 bin öğretmensiz köye Cumhuriyet ancak yüz yıl sonra öğretmen gönderebilecektir⁶. Böyle bir çıkmazdan alınacak önlemlerle hemen çıkılması gerekmektedir. Yeni harflerin kabulü sonrası, Türk ordusu askere gelen gençlere okuma-yazma öğreterek, köyüne geri gönderiyor ve bu çalışma son derece başarılı oluyordu. Bu konu üzerinde Mustafa Kemal Atatürk, köylerin eğitilmesinde askere gelen köy çocuklarının kullanılması gerektiği konusundaki görüşlerini Saffet Arıkan’la paylaşıyordu⁷. Bu yolda gidilerek, askerliğini çavuş ve onbaşı olarak yapan okuma-yazma bilen gençler, Eskişehir yakınlarındaki Mahmudiye çiftliğinde açılan eğitim kurslarına seçilerek alınıyordu. Burada okuma-yazma, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, ekip-biçme, hayvan yetiştirme, köy işleri gibi derslere tabi tutulduktan sonra, köylere eğitimci olarak gönderiliyordu⁸. Bu sistem daha da geliştirilerek, köy enstitülerinin temellerini teşkil edecekti.

1937 yılında Eskişehir Çifteler ve İzmir Kızılçullu Köy Öğretmen Okulları açılarak, köy ve şehir için ayrı öğretmen yetiştirilmesi fikri giderek güç kazanmıştır.

⁴ Filiz Yel, *Atatürk Döneminde Köy Eğitimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2008, s.13.

⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 7. baskı, Alfa yay., İstanbul, 1999, s.339.

⁶ *A.g.e.*, s.330.

⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, II., 2. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.370.

⁸ Mustafa Şahin, “Türkiye’de Köy Öğretmen Yetiştirme Model Önerileri, Uygulamalar ve Değerlendirmeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/4-5 (1995), İzmir, s.54.

1938 yılında Edirne-Karaç'ta (sonra Lüleburgaz-Kepirtepe'ye taşındı), 1939 yılında Kastamonu-Gölköy'de köy öğretmen okulları açılır. 1937'den 1940'a kadar geçen süre köy enstitülerine yönelik bir hazırlık evresini oluşturmuştur. 1938 yılında Milli Eğitim Bakanı'nın Hasan Ali Yücel olması, Köy Enstitülerine gidilen süreci hızlandırmıştır. Köylere yönelik eğitim seferberliğinin en önemli aracı olacak olan köy enstitüleri, tamamen kendine özgü ve kendi sosyal gerçeklerinden ortaya çıkan bir sistem olacaktır.

17 Nisan 1940 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunuyla, Türk Devrimini en ücra Türk köylerine kadar yayma ve Türk köylüsünü aklın ve ilmin ışığında aydınlatma teşebbüsünde önemli bir sürecin başlangıcı yapılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nın açılış söylevinde, "...Nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün gerek tabii, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz. Kati olarak inanıyoruz ki köylümüzün tabii ve mâişetini daha yüksek bir dereceye vardırıdığımız gün, milletimizin her sabada kudreti, bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır"⁹. Bu noktaya temas ederek, konuya verdiği önemi dile getirmiştir. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ise ortaya konulacak olan sistemi şöyle özetlemektedir; "*Köy öğretmenini, köyde doğmuş, büyümiş, köy hayat şartlarını yakından duymuş gençler arasından seçip köy hayat şartlarının canlı olarak yaşadığı öğretmen okullarında yetiştirmeyi prensip olarak ele almış bulunuyoruz... Bu öğretmen okullarından yetişecek öğretmenlerimiz, köy bünyesinin asırlardan beri bize ibram ettiği halde ancak Cumhuriyet devrinde zaruretini duyurduğu kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcılar olacaktır*"¹⁰.

Bu dönemde Türk köylüsünü eğitmek konusunda en önemli gelişmelerden biride İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilmesi olmuştur¹¹. Köy Enstitülerinin yaratıcılarından olan Tonguç, sistemin özünü şu sözleriyle ortaya koymaktadır; "*Köylerde açtığımız öğretmen okulları tam manasıyla iş yapacak karakterde insan yetiştiriyor. Bu tarzdaki insana bizim memleketimizde münevver iş adamı katlığı dolayısıyla ikinci bir vazife daha verilmiştir. Belki de devrim dolayısıyla bu vazife verilmiştir ve denmiştir ki bizim köylerimizde nasıl öğretmen ihtiyacı varsa aynı şekilde demirci, kooperatifçi, inşaatçı, ihtiyacı da vardır. Binaenaleyh müstakbel öğretmen, bildiğimiz klasik öğretmen gibi ilkokul öğretmenliği yapmakla kalmayacak, köyde geçecek bir mesleği de, mesela demircilik mesleğini de iyi bilmeli ve köydeki çocuklara da öğretebilmelidir*"¹².

Türk toplumunun alışık olmadığı, çok farklı bir eğitim anlayışı getiren Köy enstitüleri, daha kuruluş sürecinden yıkılışına kadar ki süreçte devamlı surette, gerek toplum içinde ve gerekse toplumun aynası olan Büyük Millet Meclisi'nde çeşitli eleştirilerin hedefi durumuna gelmiştir. Bu eleştirilerin düzeyi ise çeşitli dönemlerde farklılıklar göstermektedir. Mecliste ortaya konan bu eleştiri dönemlerini Tek Parti

⁹ Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.7.

¹⁰ A.g.e, s.7.

¹¹Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hakkı Tonguç için şu ifadelerde bulunur; "*İşte bu insan, bizim beklediğimiz, ama Tanrı'nın bize çok vermediği, aksiyon ve irade adamlarından biriydi. Bir büyük insandı. Ve tabii her büyük insan gibi, er geç arkaya ütilecek, inkâr edilecekti. Çilelere, hakaretlere uğrayacaktı*". Aydemir, a.g.e, s.372.

¹² Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939), s.359.

Dönemi, Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi ve Demokrat Parti Dönemi olarak üç bölüme ayırarak incelemeye çalışacağız.

1. Tek Parti Dönemi (1940-1946)

Türkiye Büyük Millet Meclisinde köy enstitüleri kanunuyla ilgili olarak yapılan görüşmelerde, kanuna yönelik çeşitli eleştirilerin olduğu görülür, fakat bunlar yüzeysel, sistemin içeriğine yönelik olmayan eleştirilerdi. Engin Tonguç bu durumu, “*Birçok eleştiri yapıldı. Karşı olanların bile sözlerine uzun öngülerle başlamaları o yılların meclisi için tipikti*”¹³ ifadeleri ile ortaya koyar. Bu eleştirilerden biri Dr. Osman Şevki Uludağ’ın ortaya koyduğu ve Kazım Karabekir’inde destek verdiği isim konusu olmuştur. Osman Şevki “*Enstitü*” kelimesi yerine başka bir isim bulunması gerektiği, kendisinin bir isim bulamadığını fakat kelimeleri aynen yazmak davasında olanlara katılarak, enstitü kelimesi yerine “*enistitü*” kelimesini yeğlediğini beyan edecektir. Karabekir ise, köylülerin ruhuna girebilecek olan “*hayat mektebi*” ya da “*hayat kaynağı*” gibi daha anlaşılır ve köylüler, çocuklar üzerinde bize hayat vermeye gelmiştir gibi bir tesir bırakacak bir isimden yana görüş belirtmiştir¹⁴. Bu eleştirilere cevap olarak Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, “*Enstitü kelimesini biz Frenklerin telaffuz ettiği şekilde aldık ve buna alıştık. Bu isim bazı memleketlerde büyük, yüksek ameli müesseselere verilmektedir... Biz köy enstitüsünü sadece içersinde nazari tedrisat yapılan bir müessese olarak almadık. İçersinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi ameli bir takım faaliyetlerde bulunduğu için okul adıyla almadık, enstitü diye isimlendirmeyi uygun gördük*”¹⁵ diyecektir. İsim konusu dışında, enstitülerin kurulacağı yerler ve enstitülere alınacak öğrenci hakkında da çeşitli eleştiri konuları gündeme gelmiştir¹⁶.

Köy Enstitülerine yöneltilen en büyük eleştiriler, enstitü kanununun üçüncü maddesine yönelik olmuştur. Kanunun üçüncü maddesi şöyledir; “*Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş, sağlıklı ve yetenekli çocuklar alınır. Enstitü öğrenim süresi en az beş yıldır. Öğretmen olamayacağı sonucuna varılan öğrencinin ayrılacağı mesleklerin öğrenim süreleri Milli Eğitim Bakanlığınca saptanır*”¹⁷. Bu maddeye karşı en büyük eleştiri Bingöl vekili Feridun Fikri Bey’den gelmiştir. Feridun Bey, Bingöl’ün merkezi Çapakçur veya Tunceli merkezi Hozat gibi, ülke genelinde pek çok yerin şehir yâda kasaba olarak nitelendirilmesine karşın, özellikle doğu bölgelerinde bu yerlerin köy görüntüsü verdiğini, ama buna karşın bu bölgelerdeki öğrencilerin, kanun bu şekilde yasalaştığı takdirde, kanundan faydalanamayacaklarını beyan etmiştir. Bu sorunu çözmek içinde kanuna “*ortaokul bulunmayan vilayet ve kaza ve kasabalardaki ilkokulu bitiren çocuklar alınır*” ibaresinin konmasını ister. Ayrıca ilk tahsillerini şehir ve kasabalarda yapan köylü

¹³ Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği yay., İzmir, 2007, s.277.

¹⁴ TBMM TD, Dönem 6, X, 41. Birleşim, s.s.71-74.

¹⁵ A.g.e, s.78.

¹⁶ A.g.e, s.s.71-78.

¹⁷ “Köy Enstitüleri Kanunu”, Kanun no: 3803, *Düstur*, 3. Tertip, XXI, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1940, s.693.

çocuklarında bu enstitülere alınması gerektiği üzerinde duracaktır. Bu yapılmadığı takdirde birçok çocuğun mağdur olacağını beyan edecektir¹⁸.

Kazım Karabekir ise ahlak derslerine daha fazla önem verilmesi gerektiği üzerinde durarak, enstitülere yalnızca köy çocuklarının alınmasını sorun olarak niteler. Böyle bir uygulama sonucunda şehir ve kasaba çocuklarının köyle temasının kesileceğinden söz ederek, “*Dünyanın her yerinde bu teması çoğaltmak için yeni yeni tedbirler alındığını görüyoruz. Büyük şehir çocuklarının köylere gitmelerini temin için bütün milletler yarış ediyorlar... Biz ise çocukları bile köylere almıyoruz. Şu halde 40-50 yıl sonraki hayatı tasvir edersek memleketimiz ikiye ayrılmış olacak. Biri köylünün kendi ruhuyla terbiyesi, biride şehirli kısmı*”¹⁹ ifadelerin bulunacaktır. Daha sonraki konuşmasında ise iki kesim arasında büyük bir uçurumun ortaya çıkacağını, hem şehri bilmeyen köylü, hem de köye gitmeyen şehirli ve kasabalı farkının yaratılacağını söyleyecek ve sözlerini şu can alıcı sözlerle bitirecektir; “*Uzun zaman sonra kendi dilimizle anlayamayacağız... Parti programımızda sınıf yok diyoruz ama kendi elimizle tesis ediyoruz kanaatindeyim*”²⁰.

Bu eleştirilere cevap olarak Milli Eğitim Komisyonu üyesi İbrahim Alaattin Gövsa, şehir ve köy çocuklarının ayrı bir eğitime tabi tutulmayacakları, sadece aradaki farkın köyden alınan çocuklarla bunların köyde kalmalarının sağlanmak istendiği üzerinde duracaktır. Ayrıca Feridun Bey’in isteğinin uygulanamayacağını, Bingöl gibi yerlerin istisnai olduğunu ve bunların yakın zamanda gelişeceklerini, bu nedenle birkaç istisna nedeniyle kanunun temelini bozmaya gerek olmadığı beyan edecektir. Kazım Nami Duru, ülke içinde pek çok şehir ve kasabanın köy görüntüsü verdiğini, bu yerlerde çiftçilik ve rençperlikle uğraşıldığını, bu nedenle buna bu şekilde bakarsak köy-şehir ayrımının ortadan kalkacağını, bu durumun ise kanunun altından kalkamayacağı bir durum yaratacağını söyler²¹.

Özellikle Karabekir’in eleştirilerine en sert yanıt Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’den gelecektir. Hasan Ali Yücel eleştirilere verdiği cevapta şu hususlar üzerinde durur: “*Şimdiye kadar ilk öğretmen yetiştirmede uğradığımız hataya şu veya bu mülabaza ile yeniden düşmek için kati olarak köyde yaşamış ve köy ilkokullarının her iki devresini bitirmiş çocukları almayı doğru bulduk... Yapılacak köy enstitülerinde ayrı bir terbiye prensibi uygulanmayacaktır. Mevcut Tevhidi Tedrisat kanunu ve onun rubu icra vaziyetinde olan insanlara emrediyor ki, bu memleket içersinde bir terbiye esası vardır; köy, kasaba, şebirde ve bunların dışarısında başka bir yer varsa oralarda da ancak bu prensip tatbik olunur. Bunun için köy-şehir ayrılığı mevzubahis edilemez. Amma köy hayatı da şehir hayatı değildir... Köye benzer kasabadır, köye benzer şebirdir diye bir tasnif yapmaya hakkımız yoktur. Kanun nüfusa göre tasnif yapmıştır. Belki bir kısım köy çocukları bundan mahrum kalacaktır. Bu mahrum kalacak çocukları bir başka şekilde okutalım, fakat davanın esasını bozmayalım ve bozmamak için maddeyi olduğu gibi bırakalım*”²².

¹⁸ TBMM TD, Dönem 6, X, 41. Birleşim, s.82.

¹⁹ TBMM TD, Dönem 6, X, 41. Birleşim, s.73.

²⁰ A.g.e, s.83.

²¹ A.g.e, s.s.83-84.

²² A.g.e, s.s.78-85.

Tartışmalar sonrası kanunun üçüncü maddesinin değişmesine yönelik yapılan üç ayrı taktir, meclis tarafından kabul edilmeyecektir²³. Kanun için yapılan oylamada 429 milletvekiline sahip olan mecliste, 278 kişi oylamaya katılmış, 148 kişi ise oylamaya katılmamıştır. Oylama sonucunda “Köy Enstitüleri Kanunu”²⁴ kabul edilmiş ve yasaya yönelik ret oyu çıkmamıştır. Fakat oylamaya katılmayan kişi sayısının çokluğu bir gerçeği ortaya koymaktaydı. Her ne kadar oylamaya katılmayanlarının tümünü muhalif olarak nitelemek doğru olmasa da, kanuna karşı olanların sayısı hiçte az değildi. Çünkü aynı gün yapılan başka bir oylamaya katılmayan kişi sayısı 110’dur. O dönem tek parti yönetimi içerisinde karşı oy vermek olağan bir durum değildi. Bunun yerine oylamaya katılmamak yeğlenirdi. Oylamada bulunmamak muhalif kalmak demektir. Üstelik köy enstitüleri kanununun görüşmelerine geçildiğinde alışılmışın dışında, Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin değişmez başkanı İsmet İnönü, kanuna verdiği değeri göstermek üzere, oturumu izlemek için Meclis’teki yerini almıştı²⁵. Bu durum kanunun başlangıcından itibaren bir muhalefetin ortaya çıktığı gerçeğini bize göstermektedir.

Köy Enstitüleri sistemine yönelik bir diğer önemli yasal düzenlemede, Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilatı Kanunu’nun 19 Haziran 1942 tarihinde kabul edilmesidir²⁶. Fakat Meclis içerisinde kanun ile ilgili tartışmalar uzun bir süre devam edecek ve kanunun Meclis’ten çıkması zaman alacaktır. Kanun tasarısı ile ilgili görüşmeler 3 Haziran tarihinde başlayacak, kanun kabul edilene kadar altı oturum gerçekleşecek, 32 milletvekili söz alacak ve 61 konuşma yapılacaktır.

Tasarı ile ilgili görüşmeler başladığında Besim Atalay tekrar isim konusunu gündeme getirerek, “*Enstitü kelimesi enstü oluyor, enistü oluyor, kalıktan kılığa giriyor, değişiyor, değişmiyor... Ya enistü diyeceksin yabut demeyeceksin. Bütün milletlerde böyledir. Eğer başka memleketlerden kelime alacaksın onun üstüne damgasını basacaksın. İlk Okutum Yurdu’ yabut Okutma Yurdu’ dersin... Bunun adını da güzelleştirelim*” ifadelerinde bulunacaktır. Bunun yanı sıra Rasih Kaplan din eğitimi konusuna değinerek, “*Enstitüleri ikmal etmezden evvel, köylerdeki yavruları yetiştirmek üzere din dersleriyle de teçhiz etsinler. Buna ihtiyaç vardır. Mücerret olarak köyleri bırakmayalım. Köylerde bususi olarak din derslerini öğrenmeye imkân yoktur. Onun için göndereceğimiz enstitülüler köyün her şeyi olacaktır. O ihtiyacı dahi onlardan öğrenecektir. Şimdiden Sayın Maarif vekilimiz lazım gelen kitapları versinler ve tedbirlerini alsınlar*”²⁷ diyecektir.

Kanun tasarısı üzerine görüşmeler böyle başlarken, özellikle tasarısının onuncu ve yirmi beşinci maddeleri tartışmaların alevlendiği bölümler olacaktır. Kanun tasarısının 10. maddesi köy öğretmenlerinin vazife ve sorumluluklarını belirtmektedir. Bu maddeye en büyük eleştirileri getirenlerden biri olan Emin Sazak, maddenin kaldırılması gerektiği savını öne sürerek, görüşlerini şöyle desteklemiştir: “*Bu madde muallimlere o kadar salahiyyet veriyor ki, hâkim, bekim, ne bileyim mürsit, peygamber hepsi. Yani*

²³ Taktirlerin içeriği için bkz: *TBMM TD*, Dönem 6, X, 41. Birleşim, s.87.

²⁴ “Köy Enstitüleri Kanunu”, Kanun no: 3803, *Düstur*, 3. tertip, XXI, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1940, s.692.

²⁵ Tonguç, *a.g.e.*, s.276.

²⁶ “Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu”, Kanun no: 4274, *Düstur*, 3. Tertip, XXIII, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1942, s.1573.

²⁷ *TBMM TD*, Dönem 6, XXVI, 68. Birleşim, s.58.

bunlar köyün ziraatını temin edecek, askeri işlerde akıl verecek, hülasa her şey yapacak... Köye gidecek muallim ben köyde muhtarım diyecek, o zamanda köyün kalkınması yerine herkes dağa kaçacak... Kanun çok güzeldir, fakat bu maddesi yanlıştır... Öğretmen hangi bir işi yapacak? İctimai işe bakacak, su işine bakacak, şu işe bakacak, bu işe bakacak, fakat mektepte ne vakit çalışacak? Muallim köylülere gelin bakalım konferans vereceğim, sizi adam edeceğim, has dur, selam dur derse, o muallime ısınmanın imkânı yoktur. Bendeniz bu itibarla böyle bir salabiyet verilmesine taraftar değilim... Bunlara verdiğimiz salabiyet Başvekilde yoktur. Bunlardan köylü ne öğrenecek? Büyük mekteplerden çıkan ziraat memurlarımızın hala köylüye faydalı olmadığını görüp dururken, nihayet bilgisi bir aşu aşılayıp, ağaç dikmeye ve tohum temizlemeye münhasır olan bir genç tasavvur ediniz ki oraya vardı; biz ona diyoruz ki sen öyle bir şahıssın ki Allah tarafından köyleri ıslaha memur edilmişsin”²⁸. Emin Sazak’ın ortaya koyduğu bu ifadeler, daha sonraki dönemde, Köy Enstitüleri sisteminin neden toplumun önemli bir kesiminden eleştirilmesinin en güzel özetini oluşturmaktadır.

Besim Atalay, din eğitimi konusunda Rasih Kaplan’ın görüşlerine destek verecek bir teklif ortaya koyarak, onuncu maddeye şu maddenin eklenmesini isteyecektir: “Köylerde eğitmenler ve öğretmenler din terbiyesine, manevi terbiyeye önem vereceklerdir.” Besim Atalay bu teklifi ortaya koyarken kendisini savunma ihtiyacı hissetmiş, kendisinin mutaassıp bir kişi ve laikliğe karşı bir eylem içinde olmadığını sadece manevi terbiye olarak, öğretmen ve öğrencileri güçlendirmek isteği içinde olduğunu söylemiştir²⁹. Abdurrahman Naci Demirağ, din eğitimine yönelik fikrini açıkça ifade etmiştir; “Maneviyatsız hiçbir millet yaşayamaz. Laiklik dinsizlik değildir... Biz laikliği kabul ettiğimiz zaman birdenbire cezri hareket etmek mecburiyetindeydik. Fakat bugün artık yavaş yavaş bu işi ıslah etmek zamanı gelmiştir. Çünkü millet, din işinin dünya işinden ayrılmasına iman etmiştir”. Ayrıca Demirağ, eğitmen ve öğretmenlerin geniş yetkilerinin olumsuzluğu konusundaki Emin Sazak’ın görüşlerine katılarak, öğretmenlere verilen bu geniş yetkiler nedeniyle öğretmenin asıl işi olan eğitim işini tam olarak yerine getiremeyeceğini, bu nedenle öğretmene verilecek birinci vazifenin köy okul ve kurslarının idaresi olmasını gerektiğini, eğer vakti kalırsa ikinci vazife olarak köylüye yön göstermesini ister³⁰.

Onuncu maddeyle ilgili eleştirilerin bir diğer odak noktası da, öğretmenlere verilen bu geniş yetkiler nedeniyle köylerde çıkabilecek olan yetki karmaşasıdır. Özellikle köy kanunu ile köy muhtar ve ihtiyar heyetlerine verilen yetkilerin, köye gönderilen öğretmenin yetkileri ile çatışacağı ve bunun karışıklık çıkaracağı üzerinde durulur. Bu nedenle bu yetkilerin köy konunu ile birlikte ele alınması ve uzlaştırılması isteği belirtilir.

Onuncu maddeye ilişkin eleştirilere cevap vermek üzere Maarif Encümeni üyesi Nevzad Ayas’ın yaptığı konuşmada şu noktaların altını çizilmiştir: “Bu kanun lahıyası bir sistemdir ve onuncu madde bu sistemin merkez noktasıdır... Bu madde lahıyayla anlaşılmaz veyahut herhangi bir sarsıntıya uğrarsa bütün bu lahıya sistem bakımından çok şey kaybeder... Öğretmen senenin on iki ayının yedi ayını okul içinde köy çocuklarının öğretim ve eğitim

²⁸ TBMM TD, Dönem 6, XXVI, 68. Birleşim, s.s.62-71.

²⁹ A.g.e, s.63.

³⁰ A.g.e, s.s.64-73.

işleri için ayırıyor... Yedi aydan geri kalan üç ayda bu maddenin b fırcasında sayılan hizmetlerin ifasına tahsis olunacak. Yani üç ay köy halkını yetiştirmek ve buna mümasil vazîfelere taalluk eden işlere tahsis edilecek. Geriye kalan iki aylık bir tatil zamanında da eğitim ve öğretmenler köyün ameli hayatıyla ilgili işlerde çalışanlara yardım edecektir... Bütün bu vazîfeler onuncu maddenin müteaddit fırcalarına ayrılan işlerdir... Arkadaşlar köy enstitüsünde yetişecek öğretmen bekim değildir, çünkü tıp fakültesinden mezun değildir. Hukuk fakültesinden mezun olmadığı için hâkim de değildir. Peygamber hiç değildir... Mürsit kelimesine gelince, bu yerinde olabilir: İlim mürsidi, fen mürsidi, fazîlet mürsidi... Biz köy çocuğunun köyde kalmasını ve köyde faydalı olmasını, köyün elinden tutarak onu ilerletmesini istiyoruz. Çocuk köy okulundan yetiştikten sonra, eğer kendisinden az çok farklı bir muhit içinde kalacak olursa öğrendikleri neye yarayacaktır? Köyle nasıl anlaşacaktır? Bunun içindir ki, öğretmenin bir taraftan köyün çocuğunu yetiştirirken, diğer taraftan onunla teşriki mesai edebilecek köy halkını da onun seviyesine erdirmeye çalışması lazımdır. Aksi takdirde şimdiye kadar olduğu gibi ya köy çocuğu köyünü beğenmeyecektir, anlayamayacaktır, köyden çıkıp gidecektir yabut daha acı bir netice olmak üzere bütün öğrendiklerini unutacaktır. Bütün maddi ve manevi emekler hüsrarla bitecektir... Köylü seve seve ve isteye isteye bu vazîfelere rağbet gösterecek ve öğretmenlerde kanunun hududu dâbilinde kendilerine yardım vazîfesini ifa edeceklerdir...”³¹.

Köy Enstitülerinin teşkilatıyla ilgili kanun tasarısının en çok tartışılan bir diğer maddesiye köy okullarının yapım ve onarımıyla ilgili olan yirmi beşinci maddesi olmuştur³². Bu madde ile ilgili yapılan görüşmelerde, madde içersinde yer alan kadınların okul yapımında sorumlu tutulması, on sekiz ile altmış yaş arasındaki yaş sınırlaması, senede yirmi gün her bireyin çalışması en çok tartışılan konular olmuştur. Hatta yirmi beşinci madde için yapılan tartışmalar bir oturum sürecektir ve sonraki oturumlara da sarkacaktır³³.

Mecliste yirmi beşinci madde ile ilgili görüşmelerde söz alan Atıf Bayındır, köylüye yüklenen yükümlülüklerin işkence ve angarya olduğunu ve maddenin anayasaya aykırı olduğunu ifade eden konuşmasında: “Anayasanın 72. maddesinde ‘Türkiye’de işkence, ezîyet ve angarya memnudur’ denilmektedir... Burada bahsedilen angaryanın, ferdin bedelsiz, ücretsiz olarak devlete ve derebeye ödediği, verdiği bir iştir... Ey milletvekilleri, siz bu kanuna muhalif angarya ve işkence vaz’edemezsiniz, bunu vaz’eden kanunlar yapamazsınız”³⁴ ifadelerinde bulunacaktır. Yapılan bu eleştiriye Maarif Vekili Hasan Ali Yücel şu cevabı verecektir: “Arkadaşlar, huzurunuzda getirdiğimiz kanun, anayasamızın mecburi kaydıyla ifade ettiği ilk tahsilî ki şimdiye kadar tam olarak ifa edememişiz... Yerine getirmek ve hakezıyla ifa

³¹ TBMM TD, Dönem 6, XXVI, 69. Birleşim, s.s.75-77.

³² 25. Maddenin en çok tartışılan yükümlülükleri şöyledir: Köy halkından olan veyahut altı aydan beri köyde yerleşmiş bulunan ve geçimini köyde oturmak suretiyle temin eden on sekiz yaşını bitirmiş ve altmış yaşını geçmemiş olanlardan iş görmeye elverişli kadın ve erkeklerin hepsi köy ve bölge okulu binalarının yapılması, onarılması ve bunlara su getirilmesi veya kuyu açılması, yol yapılması ve okul bahçesinin kurulması işlerinde yılda yirmi günü geçmemek üzere çalışmaya mecbur tutulurlar... Yerlerine başkalarını çalıştırmak isteyenler çalışmaya mecbur oldukları her gün için iki kişi çalıştırılır. Arabasıyla beraber iş görmeye ayrılacak olanların bir günlük hizmetleri üç gün sayılır... Köylerde arazi ve bahçeleri olan ve bunlardan yarıklık veya işçi çalıştırmak şeklinde faydalanarak köy dışında oturanlar, bu maddede yazılı yirmi günlük mükellefiyeti, mahalli rayice göre işçi ücretini köy sandığına yatırmak suretiyle ifa ederler.

³³ 8.6.1942 tarihli oturum için bkz: TBMM TD, Dönem 6, XXVI, 70. Birleşim.

³⁴ TBMM TD, Dönem 6, XXVI, 71. Birleşim, s.142.

etmek içindir... Vatandaşlarımıza yeni bir yük tabmil ettiğimiz asla hayalimden geçmiyor. Biz, küçük bir ihtimamın nasıl yapılacağını bilmediği için evlatlarını kaybeden Türk ana ve babalarına, tarlasında daha iyi ziraat yapılmasını bilmediği için bütün gayretine rağmen az verim alan Türk çiftçisinin daha bilmediği neler varsa onları öğretip verimini artırmak istiyoruz ve elimizden geldiği kadar onları mesut kılmak istiyoruz. Bunda işkence, angarya nasıl mevzu bahis olur? Bunu benim aklım almıyor”³⁵.

Mecliste yapılan görüşmelerde yirmi beşinci maddede yer alan kadınların çalıştırılması görevine de büyük bir tepki vardı. Kahraman Arıklı, kadınlara böyle bir yükün yüklenmesini doğru bulmayarak, kadınların başka erkeklerle nasıl gidip bir arada çalışacağını sorusunu yöneltmekte, böyle bir durumda ortaya çıkacak olan manzaranın çok gülünç olacağını ifade ederek, sözlerine şöyle devam edecektir: “Kadınların çalışmaya mecbur tutulmaları köylü için çok ağır ve üzücü bir külfettir. Türkün büyük meşiyetlerinden birisinde kadına, bilhassa ana ve babaya karşı olan sevgi ve bürmektir. Yirmi yaşında kızını, karısını, kız kardeşini veya altmış yaşında anasını bu gibi kalabalık yerlerde çalıştırmayı ayıp sayar”³⁶. Sinan Tekelioğlu kadınların çalışması konusundaki maddeyi olumlu görmeyerek, “... Bilhassa kadınların bu işte çalıştırılması bugüne kadar Türk kanunlarının hiç birisinde böyle yer almayan bir hükümdür... Elimizde mevcut olan bütün kanunları karıştırdım, kadınların hiçbir mükellefiyetin tabmil edildiğine şahit olmadım” diyecektir. Daha sonra yaptığı başka bir konuşmada ise görüşlerini anayasaya dayandırmaya çalışacak ve anayasanın 74. maddesinin 3. fıkrasının “fevkalade hallerde kanuna göre tabmil olunacak para ve mal ve çalışmaya dair mükellefiyetler müstesna olmak üzere hiçbir kimse hiçbir fedakârluk yapmaya zorlanamaz” hükmünü ortaya atacaktır³⁷. Bu maddede yer alan zorunlulukların ve mecburiyetlerin kaldırılarak, bu görevi köy muhtar ve ihtiyar heyetlerine bırakmayı önerecektir. Ziya Gevher Etili, kadınların çalışmasına karşı çıkarken şu görüşünü ileri sürecektir: “Bir işi yaparken diğer işimizi bozmamaya dikkat edelim. Niçin yapıyoruz arkadaşlar? Irkımızı, milletimizi yükseltmek için, mektep ihtiyacını temin etmek için bunu yapıyoruz. Bunu yaparken kadınlık müessesesini yıkmak katiyen doğru değildir. Bu en nihayet fiziki kudrete dayanan bir iştir. Rica ederim kadınları pehlivanlığa sevk edeceğiz?”³⁸. İzzet Arukan, Kasım Gülek’te kadınların çalışmasına karşı çıkıyor ve maddenin komisyona geri gönderilmesini teklif ediyordu.

Kadın konusunda ortaya çıkan bu olumsuz tablodan etkilenerek söz alan Nakiye Elgün, “Ben Sinan Tekelioğlu’nun vafettiği kadın tipinin benim kadınımla bir münasebeti olmadığını yüksek huzurunuzda tebarüz ettirmek için çıktım. Türk kadını cılız değildir, Türk kadını zayıf değildir ve Türk kadını, Sinan arkadaşımızın dediği gibi şundan bundan kaçan nazik ve başlarda kalan bir kadın değildir... Türk kadını bunları yapamayacak kadar aciz değildir ve aciz olmadığını da tarihten misal olarak söyleyebilirim. Bugünkü mevzuat arasında Türk kadını vatani vazife yapmak için askeri dersler de almaktadır. İcap ederse vatan müdafiasına da gidecektir... Kendisine bu kanunla köyde bir vazife verilirse onu da kocasının yanında yapmak kudretine haizdir” diyecektir. Maarif encümeni üyesi Nevzad Ayas ise kadınların çalışması konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “...Biz bu kadar şerefli

³⁵ A.g.e, s.143.

³⁶ A.g.e, s.s.92-108.

³⁷ A.g.e, s.s.106-141

³⁸ A.g.e, s.109.

bir kalkınma hizmetinde Türk köylüsü arasında kadını ayrı tutmayı doğru bulmuyoruz... Bu şerefli işin başarılmasında Türk kadınına da erkeğin yanında yer alması muvafaktır mütalaasındayız". Kadınların çalışmasına yönelik meclis içinde ortaya çıkan muhalefet karşısında kanun tasarısının tekrardan görüşülmek üzere encüme gönderilmesi kararının alındığını görüyoruz. Karar alınırken meclis içersinden "*kadınlar çıkartılmalı, kadınlar bebemehal çıkarılmalı*" seslerinin yükseldiği görülür³⁹. Encümende maddenin tartışılması sonrası, madde içersinde yer alan "*iş görmeye elverişli kadın ve erkeklerin hepsi... Çalışmaya mecburdur*" ifadesi değiştirilerek, kadın ve erkek yerine "*vatandaş*" tabiri getirilmiştir. Yapılan bu değişiklikte biraz olsun muhalefetin sesini kesilmiştir.

Uzun tartışmalar sonrası kanunun tümü oya sunulduğundaysa, 429 milletvekilinin 252'si oturuma katılmış, 177 kişi oylamaya katılmamıştı⁴⁰. 1940 yılında kabul edilen Köy Enstitüleri kanununda olduğu gibi, oylamaya katılmayarak kanuna muhalefet ortaya konmuştu. Burada da oylamaya katılmayanların sayısının çokluğu ilginçti. Oylamaya katılmayanlar arasında Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Kazım Karabekir, Fuat Köprülü, Kazım Özalp, Sinan Tekelioğlu gibi ileride sisteme yönelik muhalif gelişmelerde ön planda olacak olan kişilerin bulunması dikkat çekiciydi. Fakat bunun yanı sıra, kanun tasarısına karşı büyük direnç gösteren Emin Sazak, Cavit Oral, Kasım Gülek gibi bazı büyük toprak sahiplerinin, son oylamada olumlu oy kullandıkları görülmektedir.

Genel olarak ilk dönemlere baktığımızda, Köy Enstitülerine yönelik olumsuz düşünceler, dönemin tek partili siyasi havası içersinde, çok açık ve sert bir şekilde dile getirilmiyordu. Özellikle sistemin arkasında yer alan ve oluşumlarında büyük pay sahibi olan Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi değişmez genel başkanı İsmet İnönü'nün bu konuda payı büyüktü. Fakat sisteme yönelik açık ve olumsuz tepkiler bizzat dile getirilmese de, toplumun bazı kesimleri ve onların temsilcilerinin rahatsızlıkları dolaylı yollardan ortaya konuluyordu. Yukarıda kanun oylamalarında görüldüğü gibi bazen bu oturuma katılmayarak gerçekleşiyor bazen de eğitimle ilgili çeşitli toplantılarda üstü kapalı çeşitli olumsuzluklar dile getiriliyordu. Örneğin bu eğitim toplantılarından biri 15-21 Şubat 1943 tarihinde toplanan "*İkinci Maarif Şurası*" idi. Bu şurada özellikle ahlak eğitimine yönelik görüşmelerde öğretmen okullarına yönelik üstü kapalı bir şekilde çeşitli olumsuz görüşler dile getiriliyor ve ayrıntılı bir açıklamadan kaçınılıyordu. Bu durumdan en çok rahatsız olan kişilerin başında da İsmail Hakkı Tonguç geliyordu. Tonguç bu duruma değinerek, konu üzerindeki rahatsızlığını şu sözlerle ifade etmekteydi; "*...Kaydı ihtirazı ile ve özür dileyerek arz edeceğim ki, bu okulların bir kısmını idare eden bir insan sıfatıyla, mesela köy enstitülerinde çocukları tamamen istenilene uygun bir şekilde çalıştırmaktayız, fakat muhterem komisyon müzakerelerinden ve ifadelerinden şüpheleniyorum. Ve bu tarz çalışma alanlarına mayın dökme gibi bir hadise seziyorum*"⁴¹.

³⁹ TBMM TD, Dönem 6, XXVI, 70. Birleşim, s.s.107-113.

⁴⁰ A.g.e, s.274.

⁴¹ İkinci Maarif Şurası (15-21 Şubat 1943), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.s.173-174.

2. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi (1946–1950)

Türkiye'nin 1946 yılı sonrası çok partili sisteme geçmesiyle birlikte, bu geçişten en çok etkilenen kurumların başında köy enstitüleri gelecektir. Her fırsatta sistemi savunan İsmet İnönü, Ulus Gazetesinde yer alan konuşmasında, “*Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiçbirini kale almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri köy okulları, diğeri de müteaddit partilerdir*”⁴² diyecektir. Fakat bu ifadelerde adları geçen iki eserden biri diğerrinin sonunu hazırlayacaktır.

Köy Enstitülerine yönelik muhalefet ve eleştiriler daha kurum ortaya çıktığında başlamıştı. Fakat çok partili hayata geçişle birlikte bu eleştiriler kurumu yıpratıcı ve yıkıcı bir durum almaya başlayacaktır. Köy enstitüleri, bu süreçten her zaman zararlı çıkacak, sıradan öğretmen okullarına dönüştürülmesi ve 1954 yılında kapatılması çok partili hayat ve demokrasinin ilk meyveleri olacaktır⁴³. Özellikle bu yıkım sürecinde, bu kurumların ortaya çıkışında çok önemli paya sahip olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un aralıklarla görevlerinden ayrılmalarının büyük rolü olmuştur. Bu üçlü içerisinde ilk uzaklaştırılan Hasan Ali Yücel olacak ve sonrasında İsmail Hakkı Tonguç'ta görevinden alınacaktır. Bu ikilinin görevden alınmasına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, dönemin siyasi havası içinde ve köy enstitülerine yönelik ortaya çıkan eleştirilerden etkilenerek ses çıkarmayacaktır. Fakat bu sessiz kalış daha sonra kendisini ve partisini 1950 seçimleri sonrası iktidardan uzaklaşacaktır.

İsmet İnönü daha sonra bu süreç ile ilgili yapmış olduğu özelleştiride şunları ifade edecektir: “*Köy Enstitülerinin kapanmasından duyduğum acıyı tarif edemem. Bir babanın evladını kaybetmesinden duyduğu acı gibi bir acı duyuyorum. Herkes sanır ki, Yücel'i, Tonguç'u isteyerek değiştirdim... O zaman bir sürü olaylar oldu. Kurultaylarda enstitülere karşı bir akım başladı. Ben bunların doğru olmadıklarını yerine giderek saptadım, ama bu o kadar yoğunlaştı ki, grubu etkiledi. Grubun büyük çoğunluğu köy enstitülerinin aleyhine döndü. Parti örgütü aleyhe dönmüştü. Bakanlar içinde köy enstitülerine vaziyet alanlar çoğaldı. En çok ta bu konuda... Yücel ile Tonguç hedef alınıyordu*”⁴⁴. Buna karşın zamanında İsmet İnönü, enstitülerin sayısının hızlı bir şekilde kırklara, altmışlara çıkarılmasını, kız öğrencilerin sayılarının artırılmasını, daha sonra buna fırsat bulunamayacağını Yücel ve Tonguç'a ifade ettiğinde, her ikisi niteliği bozar, maddi sıkıntı çekilir diye bu teklifleri geri çevirmişlerdi ve daha sonra yanlışlıklarını anlayarak, çok büyük bir pişmanlık yaşayacaklardı⁴⁵.

Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde önemli gelişmelerden biri 1945 yılında Meclise gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri yapılmak istenen toprak reformu, 1945 yılında Meclis'te yapılan uzun görüşmeler ve belli bir azınlığın yoğun eleştirileri altında kabul edilmişti. Fakat Meclis'te çoğunluğun oylarıyla kabul edilen yasa, azınlığın direnişiyle işlerliğini yitirecekti. Yasaya muhalif olanlar partiden ayrılıp Demokrat Parti'yi kuracaklardı. Çiftçiyi Topraklandırma

⁴² Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası yay., Kasım 2007, s.529.

⁴³ Andrew Mango, *Türkiye ve Türkler (1938'den Günümüze)*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 2005, s.172.

⁴⁴ Tonguç, *a.g.e.*, s.500.

⁴⁵ Türkoğlu, *a.g.e.*, s.548.

Kanunu'na muhalif olanlar aynı zamanda Köy Enstitüleri sistemine muhalif olanlardı. Köy enstitülerinin kaderi toprak reformunun kaderine bağlanmıştı⁴⁶. Ülke siyasetinde ortaya çıkan değişimlerle birlikte, Çiftçiyi Topraklandırma Yasası ülke genelinde uygulanabilirlik şansı bulamadan rafa kaldırılacaktır. “*Toprak davasındaki bezîmet, başta İnönü olmak üzere, az sayıda milliyetçi-devrimci bir kadronun, bürokrasinin tutucu kadrosu ve büyük şehir tüccarı ile ittifak halinde eşraf karşısında, aşağıdan hissedilir bir tepki gelmeyen bir ortamda kaçınılmaz görünen yenilgisinin ifadesidir*”⁴⁷. Milliyetçi-Devrimci kadronun aynı yenilgisi köy enstitüleri sisteminin ortadan kaldırılmasında da görülecektir. Türkiye’de 1945’ler sonrası ortaya çıkan demokratikleşme çabalarından, demokrasi kavramını ve aydınlanmayı köye götürmesi düşünülen kurumlar en büyük yarayı alacaktır.

Görevinden ayrılana kadarki süreçte her fırsatta Köy enstitülerini savunan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, 1945 yılında TBMM içersinde gerçekleşen Milli Eğitim bütçesi görüşmeleri sırasında, ilköğretime yönelik ortaya çıkan bazı eleştirilere yanıtlar vermiş ve kurumları savunmuştur. Bakan Yücel, eleştirilerin odak noktasında yer alan Emin Sazak’a yönelik cevabında, “*Emin Sazak arkadaşım, köylere verilmiş olan Köy Enstitüsü mezunlarının kendilerini birer Atatürk zannettiklerini ve hatta daha salabiyetli hissettiklerini söylüyor. Biz, arkadaşlar, köy enstitüsündeki bu Türk çocukları, sizin kabul ettiğiniz kanunlarda yazılı ne vazîfeler varsa onları yapmak üzere yetiştiriyoruz. Bu çocukların birer Atatürk olması birer temenniye değer bir şeydir. Amma Atatürk olmak güç bir şeydir. Biz onları Atatürk’ün parçaları olmak üzere yetiştiriyoruz... Arkadaşlar, Emin Sazak arkadaşımın oturduğu yerden içini çekmeye hakkı vardır. Çünkü ilköğretim davası milletlerin rüştünü ispat etme davasıdır. İlköğretim davası feodal sistemle kendisini idare etmek isteyenlerin samimi olarak istemeyeceği bir davadır*”⁴⁸.

21 Temmuz 1946 seçimleri sonrası kurulan Recep Peker hükümeti ile birlikte köy enstitüleri sisteminde geriye dönüş başlamıştı. Recep Peker’in, hükümet programında “*Köy Enstitülerinden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak surette bilgi ve tam bir millî duygu içinde yetiştirilmelerine dikkat edilecektir*” ifadelerine yer vermesi, köy enstitüleri sisteminde yaşanacak olan değişimlerin sinyalleri vermekteydi⁴⁹. Bu ifadelerden sonra herkesin aklına şu soru geliyordu; Köy Enstitüleri şimdiye kadar millî değil miydi⁵⁰ Bu düşünceler içersinde Peker hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı görevine, Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç’un en önemli karşıtlarından olan ve köy enstitüleri sistemine karşı olumsuz duygular besleyen Reşat Şemsettin Sırer⁵¹ getirilecektir. Bu görev değişikliği ile birlikte kuruma yönelik yıkıcı

⁴⁶ Uğur Mumcu, *40’ların Cadı Kazanı*, 3. baskı, Tekin yay., İstanbul, 1993, s.137.

⁴⁷ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, Tekin yay., İstanbul, 1996, s.498.

⁴⁸ TBMM TD, Dönem 7, XXVII, 60. Birleşim, s.s.312-313.

⁴⁹ Neşe Erdilek, “Hükümetler ve Programları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İletişim yay., s.986.

⁵⁰ Aydemir, *a.g.e.*, s.373.

⁵¹ Köy Enstitüleri sisteminde köklü değişikliklere gidilen süreci açan Şemsettin Sırer, köy enstitüleri projesinin ortaya atıldığı ilk dönemlerde sistemi şu şekilde savunmuştur; “Öğretmen köyü yadırgamamalı, içinde ailesinin yaşadığı ve çocukluğuna, gençliğine ait bütün hatıralarının örüldüğü şehrin hasretini çeken insan olmamalıdır... Köyde kalır, köyün meselelerini kendi öz meseleleri bilir, köylü ile konuşur ve köyün kalkınmasında amil olur... Köye, içinden çıktığı ve kuracağı aileler ile merbut olan ve köy realitesine göre hazırlanmış müesseselerde yetiştireceğimiz köylü çocukları göndermeliyiz”. *Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.s.344-347.

eleştiriler TBMM içersinde daha sık dile getirilmeye başlanacaktır. Şemsettin Sırer dönemiyle birlikte, köy enstitüleri sistemi gerek müfredat gerekse yapı olarak klasik öğretmen okullarına dönüşmeye başlayacaktır⁵². İşin ilginç tarafı, köy enstitülerini yaratan Halk Partisinin, bu kurumların yıkılış sürecini de başlatmış olmasıdır. Bu duruma dikkat çeken Karpata, “Zamanında devrimcilere yardım etmiş veya devrimcilerin tarafını tutmayı daha karlı bulmuş olanlar, yeni siyasi duruma intibak edebilmek için devrim kurumlarına saldırmakta ve onları yıkmakta tereddüt etmemişlerdir. Birbirine düşman iki partiye mensupmuş gibi bir Halk Partili bakanın yaptığını diğer bir bakan bozmakta beis görmüyordu... Devrimleri yaratan parti artık aynı devrimleri menfaati gerektirdiği zaman yıkmakta tereddüt etmemiştir”⁵³ ifadelerinde bulunur.

Reşat Şemsettin Sırer döneminde, 1943 yılında kabul edilen köy enstitüleri eğitim programı 1947 yılında çıkartılan yeni programla birlikte önemli değişikliklere uğrayacaktır. Eğitim programındaki değişikliklere karşılaştırmalı olarak bakarsak; 1943 programında ders ile iş, teori ile pratik iç içe iken, 1947 programında ayrı ayrıdır ve ağırlık teorik bilgiye kaydırılmıştır; 1943 programında ekonomik prensip ve bölgesel şartlara uygunluk varken, 1947 programında bu şartlara uyulmamıştır; 1943 programında erkek ve kız öğrencilerin ortak ve ayrı olarak öğrenmeleri gereken sanatlar açıkça belirtilmiş iken, 1947 programında buna dikkat edilmemiştir; 1943 programında iş ve sanat eğitimi hem araç hem de amaç olarak benimsenmişken, 1947 programında sadece bir araç olarak kabul edilmiştir. Aslında burada temel anlayış farklılığı ortaya çıkmaktadır. 1943 programı iş eğitimi “Üretici İş Okulu” anlayışı ile ele almaktayken, 1947 programı iş eğitimi “Klasik İş Okulu” anlayışını temel almaktaydı⁵⁴.

Çok partili hayata geçiş sürecinde köy enstitüleri sistemine yönelik yapılan değişiklikleri genel olarak özetlemek gerekirse; 1948 yılında, 1942 yılında açılan ve köy enstitülerine öğretmen yetiştirmeyi amaç edinen Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştır. “Enstitülerin beyni ve kalbi olan” Yüksek Köy Enstitüsü mezunları daha çok pasif görevlere atanırken, bazıları askere yedek subay yerine çavuş olarak alınmış, burada öğrenim gören birinci, ikinci sınıf öğrencileri Gazi Eğitim Enstitüsü, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Erkek Teknik ve Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okullarına gönderilmiştir⁵⁵. Uygulanan sistemin özünde yer alan, enstitü mezunu öğretmenlerin, görev aldıkları yerlerde kendilerine yeter bir duruma gelmelerini sağlama düşüncesi ve bu düşünce etrafında öğretmenlere verilen göstermelik yirmi liralık maaş, yeni dönemdeki klasik öğretmen yetiştirme anlayış sonucu yüz liraya çıkarılmış, 1949 yılında da aslı maaşa geçilmiştir. Ayrıca enstitü öğretmenlerine geçim toprağı ve üretim araçlarının verilmesi uygulamasından vazgeçilmiştir. Böylece bu kurum ve mezunlarının, klasik öğretmen okullarına dönüşümü hız kazanmıştır. Enstitü sistemini

⁵² 1951 yılında, dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin köy enstitülerini öğretmen okullarına dönüştürme konusunda çeşitli görüşler ileri sürdüğünde, Reşat Şemsettin Sırer şöyle diyordu; “Köy Enstitülerinin öğretmen okulu haline getirileceği haberinde bir yanlışlık olacak. Çünkü bu enstitüler dört yıldan beri birer öğretmen okulundan başka bir şey değildir”. Mehmet Başaran, *Tonguç Yolu*, Varlık yay., İstanbul, 1974, s.92.

⁵³ Kemal H. Karpata, *Türk Demokrasisi Tarihi*, Afa yay., İstanbul, 1996, s.s.304-305.

⁵⁴ Ersoy Taşdemirci, “Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri”, *100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel*, (Haz: Songül Boybeyi), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 1998, s.68.

⁵⁵ Türkoğlu, a.g.e, s.554.

ortaya çıkışında önemli katkısı olan eğitim kursları 1947 yılında kapatılmıştır. Eğitim kursları, kapatıldığı döneme kadarki sürede 8675 eğitmeni hizmete hazırlamıştır⁵⁶.

Dönemin siyasi gündeme hâkim olan anti-komünist düşünceyle biçimlenen komünist propaganda, bu kurumları yıpratmak ve değerini düşürmek amacıyla, etkili silahların başında gelmiştir⁵⁷. Gerek Demokrat Partililer ve gerekse sisteme karşı olan çevreler için bir komünizm simgesi olarak, köy enstitüleri sisteminin kurucu mimarlarından Hasan Ali Yücel hedef alınmıştır⁵⁸. Önce Çifteler Köy Enstitüsü daha sonra Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsüne yönelik komünist ihbarlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemdeki havayı yansıtmak için, bu kurumların içersinde yer almış kişilerin anılarından baktığımızda şu ifadeleri görüyoruz: “Bir yere orak-çekiç çizip, ‘Bunu Enstitü çakışlı öğretmen yaptı’ diyorlardı. Bir yerde bayrağı yırtıp, ‘Bunu Enstitü öğrencileri yaptı’ diye ihbar ediyorlardı. Öğrencilere iş yaptırılan enstitü çakışlı öğretmen için suç duyurusunda bulunup müfettiş çağırıyorlardı. Kırmızı gömlek giyen öğretmen komünistlikle suçlanıyordu. Dersini bırakıp camiye giden öğretmen makbul oluyor, görevinin başında kalıp namazını geçirene dinsiz deniyordu”⁵⁹; “Topraklarının bir kısmı kamulaştırılmış kimi ağalar, Düziçi Köy Enstitüsü’ne dışardan soktukları bir adama Türk bayrağını yırttırıyor, pislik sürdürüyor (sonradan mahkemede ortaya çıktı), öğrenciler tutuklanıyor, basında ve Mecliste ‘gördünüz mü?’ diye kıyametler koparılıyordu”⁶⁰.

Bu tartışmalar 1947 yılı başında Ahmet Ulus tarafından, İçişleri Bakanlığının cevaplamasına yönelik vermiş olduğu, Türkiye’de artmakta olan komünist faaliyetlere⁶¹ ne tür tedbirlerin alındığına dair soru önergesiyle Meclis gündemine de taşınıyordu. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer soru önergesine verdiği cevapta, Türkiye’deki Komünist faaliyetlerin geçmişten o güne kadarki gelişimine değinmiş, Türkiye’deki

⁵⁶ Taşdemirci, a.g.m, s.69.

⁵⁷ Çok Partili hayata geçiş döneminde Köy Enstitüleri sistemine yönelik en önemli komünistlik suçlaması Yücel-Öner davası ile ortaya çıkmıştır. Dönemin siyasi havasında eski Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’a yönelik komünistlik suçlamasının ortaya çıkması ve bunun üzerine Fevzi Çakmak’ın savunmaya geçerek, “Ben komünistliği bu ülke için müzır görenlerdenim. Ben daha iş başında iken eski bir millî eğitim bakanının bu işleri destekleyen hareketinden dolayı hükümeti resmen uyardım. İkaz ettim. Kimse kulak asmadı” sözlerine karşılık olarak, Hasan Ali Yücel’in, bahsi geçen bakanın kendisi olup olmadığını ısrarla sorması üzerine, Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı avukat Kenan Öner’in “Evet, o bakan sizsiniz” demesi üzerine olayın mahkemeye taşındığı görülmektedir. Ortaya çıkan hukuki sürecin ilk evresini Kenan Öner kazanırken, daha sonra Hasan Ali Yücel bir üst mahkemeye gider ve davadan aklanır. Fakat bu dava ve bu davada ortaya konan iddialar köy enstitülerine yönelik komünistlik suçlamalarının güçlenmesine neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz; Kenan Öner, *Öner ve Yücel Davası*, İstanbul, 1947; Hasan Ali Yücel, *Davam*, Ankara, 1947; Hasan Ali Yücel, *Hasan Ali Yücel Tarafından Açılan Davalar ve Neticeleri*, Ankara, 1950; Uğur Mumcu, *40’ların Cadı Kazanı*, 3. baskı, Tekin yay., İstanbul, 1993; Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası yay., Kasım 2007.

⁵⁸ Mumcu, a.g.e, s.134.

⁵⁹ Türkoğlu, a.g.e, s.563.

⁶⁰ Mehmet Başaran, *Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, Çağdaş yay., İstanbul, 1990, s.75.

⁶¹ 14 Mayıs 1946 tarihinde Esat Adil Müstecaphoğlu kurduğu “Türkiye Sosyalist Partisi” ve Şefik Hüsnü Değmer’in 19 Haziran 1946 tarihinde kurduğu “Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi”, 16 Aralık 1946 tarihinde İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı ve Mahkemesi tarafından, komünistlik propagandası yaptıkları gerekçesiyle kapatılmıştı. Ayrıca aynı gerekçeye dayanarak “Sendika, Ses, Gün, Yığın, Dos” gibi yayın organları tamamen, Arif Oruç’un çıkardığı “Yarm” gazetesi de dört ay süreyle kapatılmıştı. Karpat, a.g.e, s.287.

komünist faaliyetleri 1919-1925, 1925-1928, 1928-1935; 1935-1945 ve 1945'ten bugüne kadar adı altında beş guruba ayırmıştı. 1935–1945 devresinde komünist faaliyetler içinde, dolaylı olarak 1943 yılında Hamidiye Köy Enstitüsünde bir kışkırtıcı hareketin meydana çıkarılmasından bahsetmiştir⁶². Enstitülere yönelik bu tür komünistlik suçlamaları devamlı olarak Meclis gündemine gelecektir.

1947 yılının Ağustos ayının sonlarına doğru Maraş milletvekili Emin Soysal⁶³ dönemin Milli Eğitim Bakanı Şemsettin Sirer'e köy enstitüleri ile ilgili olarak çeşitli sorular yöneltmişti. Ayrıca bu sorular içersinde dönemin siyasi havasını yatsıdan ilginç sorularda bulunmaktaydı. Bunlar arasında Hasanoğlan Köy Enstitüsünde Bela isiminde bir Yahudi kızın İngilizce dersi hocalığı yapıp-yapmadığı; dört-beş sene evvel birkaç enstitüde Rusça dersi konulduğu ve bu dersleri öğretmek üzere hocalar tayin edildiği, fakat sonra okutulmasından vazgeçildiği iddiasının doğru olup olmadığı; Markopaşa isimli dergide Köy Enstitülerinin medreselere çevrileceği iddiasının ortaya atıldığı ve bu iddiaya neden cevap verilmediği idi. Milli Eğitim Bakanı bu sorulara tek tek cevap vermiştir. Köy Enstitülerine yönelik yeni düzenlemelerin hayata geçirileceği, yeni yapılacak düzenlemelerle öğretmene artık gittiği köyde arazi verilmeyeceği, devlet memurları gibi öğretmenlerin aylıklarını alacakları, enstitülerde yeni bir müfredat programlarının hazırlandığıyla ilgili çalışmalarından bahsetmiştir.

1945 yılında Belladan isimli bayanın Hasanoğlan Köy Enstitüsüne elektrik ve makine teknisyeni olarak tayin edildiğini ve orada İngilizce dersi verdiğini, 1946 yılında da ayrıldığı bilgisini vermiştir. Okullarımızda okutulması alışılmış olmayan Rusçanın bugüne kadar hiçbir köy enstitüsünde okutulmadığı ve kimsenin de okutmak üzere tayin edilmediği bilgisini vermiştir. Markopaşa ile ilgili olan soruya verdiği cevabı ise aynen şöyledir: “Markopaşa’yı kimlerin çıkardığını bilirsiniz⁶⁴. Markopaşa’yı çıkaranların Köy Enstitülerimizle diğer tahsil müesseselerimizin nasıl bir hava iktisap etmesini istediklerini bilirsiniz. Onun için Markopaşa’nın muharrirleri ve onlar gibi düşünenlerin ve duyanların canını sıkkan bir şeyler yapıyorsak bundan ferahlık duyabiliriz... Köy Enstitülerimiz ne Markopaşa’yı çıkaranların ne de benzerlerinin istedikleri gibi müesseseler olmayacaklardır”. Soru önergesini veren Maraş milletvekili Emin Soysal, Şemsettin Sirer’in yapmış olduğu açıklamalardan sonra, neden bu soruları Meclis huzurunda gündeme getirdiği konusunda şöyle açıklık getirmeye çalışmıştır: “Eğer Köy enstitülerinde yetişen bir kısım çocuklarımızın birçok vesilelerle kendilerinden dinlediğim ve müşahede ettiğim, bugünkü rejim köylüyü okutmak istiyor demeseler, eğer köy enstitüsünde okuyan çocuklara, bugün başımıza yabancılar geçti, yarın bu yabancıları kovacağız, yerine bizler gelip yerleşeceğiz, onları köylere koymayacağız diye kendi ellerimizle yetiştirdiğimiz çocuklara telkin yapılmış olduğunu görmemiş olsaydım, bu tavrını verip Büyük Millet Meclisini ve yüksek huzurunuza taciz etmezdim”. Emin Soysal konuşmasının bir bölümünde Tonguç’a da eleştirilerde bulunarak, köy enstitülerinde yaptığı ve yapacağı

⁶² TBMM TD, Dönem 8, IV, 37. Birleşim, s.66.

⁶³ Emin Soysal, Gazi Eğitim'deki öğrencilik yıllarında ve Kızılçullu Köy Enstitüsü müdürlüğü görevinde bulunduğu dönemlerde gerek köy enstitüsü sistemine ve gerekse Tonguç'a yönelik ortaya koyduğu olumlu düşüncelerin zamanla değiştiğini görüyoruz. Sonraki süreçte eğitim ve köy enstitüleri sisteminin, hatta köy enstitüleri isminin bizzat kendisi tarafından ortaya konulduğunu eserlerinde iddia edecektir. Türkoğlu, a.g.e, s.537.

⁶⁴ Marko Paşa, 1946 ile 1950 arasında yayımlanan, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in çıkardığı haftalık mizah gazetesidir.

değişikliklerden dolayı Milli Eğitim Bakanına teşekkür edecektir⁶⁵. Köy enstitülerine yönelik Meclis içinde ortaya çıkan bu eleştirilere karşın⁶⁶, her hangi biri bu kurumları savunma ihtiyacı duymayacaktır.

Meclis'te özellikle eğitime yönelik görüşmelerde Köy enstitüleri sistemi devamlı surette eleştirilerin hedefi haline gelecektir. 1942 yılında çıkarılan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanununun mecliste yapılan görüşmelerinde, köy okullarının yapımının köy halkına bırakıldığı yirmi beşinci madde en çok tartışılan maddeydi. Yirmi beşinci maddenin birinci fıkrasında yer alan kadın ibaresi üzerine uzun süren tartışmalar sonrası, firkadan kadın ibaresi çıkarılarak vatandaş ibaresi eklenmiş ve böylece tartışmaların önü alınabilmişti. Fakat çok partili dönemle başlayan süreçte köy enstitüleri sistemine yönelik ilk değişiklikler yirmi beşinci maddenin ilk fıkrasında olacaktır. Şubat 1947 tarihinde Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata'nın, "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanununun yirmi beşinci maddesinin birinci fıkrasında değişiklik yapılması hakkındaki kanun teklifi" meclis gündemine alınacaktır. Bekata, kanun teklifinin gerekçesinde şu ifadelerde bulunuyordu, "...Kendi köy ve hayati içinde toprak ve aile işlerinden esasen boş vakti kalmayan köylü kadınlarının, bölge okullarının yapılacağı yakınız başka bir köye gidip gelmek gibi maddi külfetlerinin yanında, kadının iş ve analık durumuna da engel oluyor. Diğer taraftan, kadının yabancı bir köyde çalışmasından çeşitli menfi tesirler de doğmaktadır"⁶⁷. Kanun teklifine yönelik mecliste yapılan görüşmelerde söz alan Kemal Cemal Öncel kanun teklifini olumlu bulacak ve genel olarak uygulamada ortaya çıkan sonuçlara dayanarak 4274 sayılı kanunun yeniden gözden geçirilmesini meclisten isteyecek ve görüşlerini şu şekilde dile getirecektir: "...Türk köylüsünü çok yakından ilgilendiren mühim bir kanun teklifi karşısındayız. Köylü kadını yaratılış bünyesine uymayacak şekilde kendi köyünde ve yabancı köylerde okul inşaatında, bu binaların su vesaire işlerinde çalıştırılmaktan doğan umumi şikâyetleri hepimizin malumudur. Fizyolojik yapısına uymadığı gibi, içtimai ve analık durumuna da aykırı olan bu mükellefiyetten... Bütün köylü kadınları kurtulmuş olacaktır. Memleket ölçüsünde bir ferağlığı mucip olacağına inandığım, Türk varlığının temeli ve cemiyetimizin çekirdeği olan aile müessesemizi koruması bakımından faydalı bulduğum bu çok yerinde teşebbüsünden dolayı Sayın Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata'yı tebriki bir borç bilirim"⁶⁸.

Kadınlar üzerine yapılan bu değişiklik önerisine Meclis'te yer alan kadın milletvekili Hasene Ilgaz olumlu yaklaşarak, "Şunu itiraf etmek zorundayız ki gezdiğimiz ve temas ettiğimiz hiçbir kadın vatandaş köy ve bölge okullarında kendilerine vazife tahmil edildiklerinden dolayı şikâyetçi değildir. Onlar çocuklarını yetiştirecek olan bu inşaatı memnuniyetle takip etmekte ve müsait buldukları zaman ve şartlar içinde okul yolunda su temininde, bahçenin yapılmasında seve seve çalışmaktadırlar... Yalnız şunu itiraf etmek zorundayız ki kendisinin eşi, yardımcısı ve tamamlayıcısı olan köy kadınının bu şekilde çalışması köyün iyi gören ve duyan köy erkeğini

⁶⁵ TBMM TD, Dönem 8, IV, 78. Birleşim, s.s.536-545.

⁶⁶ Pakize Türkoğlu ortaya çıkan bu durumun bir danışıklı dövüş olduğunu söyleyerek, şunları ifade etmektedir; "Meclis'te şu Milli Eğitim'e gelince, ilginç bir taktikle yükleniliyordu konuya. Emin Soysal, bakan olarak Sire'ye enstitülerle ilgili soru yönelterek birçok sav öne sürüyor, 'Bu konuda ne yaptınız?' diyor, ondan yanıt istiyordu... Sire'in aradığı meclis ortamı yaratılmıştı." Türkoğlu, a.g.e, s.551.

⁶⁷ Köy Enstitüleri İle İlgili Yasalar, II, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı yay., Ankara, 2000, s.8.

⁶⁸ TBMM TD, Dönem 8, IV, 44. Birleşim, s.147.

muşdarip etmektedir... Köy erkeği köy kadınına yüklenen yükü kendi şerefli omuzlarına alarak onun köyün çeşitli işlerinde çalışmak için zaman bulma imkânlarını aradı. Bu işi buraya kadar getiren ve duyuran köyün kahraman erkeğine köy kadınları adına teşekkür ederim”⁶⁹ ifadelerinde bulunacaktır.

Belki de kadınların bu görevden uzaklaştırılmasına yönelik olan teklifin arkasında yatan temel düşünce Sait Köksal tarafından dile getirilmiştir. Sait Köksal kanun değişikliğini savunarak, konuşmasının bir bölümünde şu cümleyi kullanmıştır: “Dilim varmıyor; köy kadını bidematı şakka⁷⁰ diyebileceğim derecede ağır işlerde çalıştırılmaktadır. Bu durum köy kadınının iffet telakkisini dahi sarsmaktadır”⁷¹.

Mecliste kanun değişikliğine yönelik yapılan konuşmaların çoğu değişiklik lehinde iken, değişikliğe bir nebze olsun olumsuz yaklaşan Hüseyin Ulusoy, değişiklik ile ortaya çıkan tabloda, kadınların çekilmesiyle boşluğun nasıl doldurulacağını gerek Milli Eğitim Bakanlığına gerekse İçişleri Komisyonuna soru olarak yöneltmiştir. Kanun değişikliğinin yapısında var olan gevşekliğe böylece dikkat çekerken, sözlerine şöyle devam etmiştir: “Kadınlarımızın iffet meselesi, İçişleri Bakanlığından soruyorum, şimdiye kadar kaç tane kadının bölge okulu inşasına giderken iffeti haleldar olmuştur?... Biz süratle ve dikkatle kalkınmaya muhtaç bir milletiz. Bu kalkınmayı yaparken bütün kadınların ve bütün insanların umumi hayat şartlarını nazari itibara alırsak süratle mesafe kat etmek esasını göz önünden kaçırmış oluruz”⁷².

Kanun değişikliği üzerine yapılan görüşmeler sonrasında, Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata'nın teklifi kabul edilecekti⁷³. Kanun teklifinin kabul edilmesiyle, yirmi beşinci maddenin birinci fıkrasında yer alan “her vatandaş” ibaresi yerine “her erkek vatandaş” ibaresi getirilerek, köy okulları yapma sorumluluğu sadece erkeklere bırakılıyordu. Fakat yirmi beşinci madde üzerindeki tartışmalar yapılan değişikliklerle beraber bitmeyecek, özellikle köylüye yüklenen okul yapmak görevi en çok eleştirilen konu olacaktı. TBMM yapılan 1948 yılı Milli Eğitim bütçesi görüşmelerinde bu konu sık sık gündeme gelecek, köy okullarının yapımında devletin yardımlarının artmasına yönelik girişimlerde bulunulacak, bütçe ayrılacaktı. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı yakın zamanda tüm köy okullarının devlet tarafından yapılmasını ön gören kanunun hazırlık aşamasında olduğu bilgisi meclise verecekti. Meclis içinden ise bu çalışmalara yönelik olumsuz bir tepkinin olmadığı, aksine desteklendiği görülmektedir. Fakat bazı vekiller yapılanın, köylünün eğitilmesi hamlesini sekteye uğratacağı konusunda eleştiri getirmekteydi. Örneğin Hüseyin Ulusoy köylünün okul yapması eleştirilerine cevap olarak yapmış olduğu konuşmasında, “...Bugün yavaş yavaş gitmekte olduğumuz yol, öyle görünüyor ki bütün köylerde okul inşaatını yalnız devletin kaynaklarına dayanan bir sisteme doğru gidiyor. Benim kanaatime göre, çok korkuyorum, köylerdeki okul inşaatı sistemimiz yalnız devletin

⁶⁹ A.g.e, s.148.

⁷⁰ Toprak kazmak, taş taşımak gibi mahkûmlara gördürülen ağır hizmetler.

⁷¹ TBMM TD, Dönem 8, IV, 44. Birleşim, s.153.

⁷² A.g.e, s.153.

⁷³ “Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanununun yirmi beşinci maddesinin birinci fıkrasında değişiklik yapılması hakkındaki kanun”, Kanun no: 5012, *Düstur*, 3. Tertip, XXVIII, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1947, s.922.

*kaynaklarına bağlanmış olursa, bu husustaki gelişmemiz ağırlaşabilecektir*⁷⁴ diyecektir. 24 Mayıs 1948 tarihinde kabul edilen 5210 sayılı kanunla beraber⁷⁵, köylünün okul yapma mükellefiyeti büyük oranda kaldırılarak, devlete yüklenilmiştir. Fakat okul yapımında halen köylünün çalışma mükellefiyeti bulunmaktadır. Köylü üzerindeki bu mükellefiyette, Demokrat parti iktidarı tarafından 1951 yılında tamamen kaldırılacak⁷⁶ ve artık köylünün okul yapma sorumluluğu kalmayacaktır.

Köy enstitüleri sistemine yönelik Meclis içinde ortaya çıkan eleştiriler, bu eleştirilerin iktidardan da güç almasıyla beraber, sistem köy enstitülerinin oluşturulma amaçlarından uzaklaşarak, normal öğretmen okulları haline gelmeye başlayacaktır. 1949 yılında, dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun başkanlığında toplanan Dördüncü Eğitim Şurasında, bütün öğretmenlerin aynı kaynaktan yetiştirilmesi amacıyla, köylere öğretmen yetiştiren köy enstitüleri ile ilk öğretmen okullarını, birleştirilmesi teklifinin ortaya atıldığını ve buna Şura'da çok olumlu yaklaşıldığı görülmektedir⁷⁷.

1947 yılı ile birlikte komünist yuvaları suçlamalarıyla Köy enstitüleri sistemi gerilemeye başlarken, dönemin siyasi gelişmelerinden destek alarak, “*din eğitim?*” konusu gittikçe güç kazanacaktır. Özellikle Millet Partisi ve bunun peşinden Demokrat Partinin dine sarılmaları, Cumhuriyet Halk Partisi’ni de etkisi altına almaktaydı. Halk partisinde bu dönemde yeni gelişen düşünce şöyle özetlenebilirdi; “*Muhalefettekiler bizim ‘dinsiz’ olduğumuzu söylüyorlar. Hatta bize ‘din düşmanı’ diyorlar. Bu suçlamalardan kendimizi kurtarmalıyız. Bizim en az onlar kadar dine saygılı olduğumuzu göstermeliyiz*”⁷⁸. Bu görüş giderek güç kazanacak ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 yılında toplanan Yedinci Kurultayında⁷⁹, okullarda yeniden din dersleri konulması, imam-hatip yetiştirecek kurslar açılması, bir ilahiyat fakültesi kurulması gibi görüşler dile getirilmeye başlayacaktı. Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında, ilköğretim dört ve beşinci sınıflarda ihtiyari olarak din dersi okutulması karara bağlanacak⁸⁰, imam-hatip kursları ve ayrıca bir ilahiyat fakültesi açılacaktı⁸¹. Bu dönemdeki laiklik ve din tartışmalarını ve girilen süreci şu ifadelerle özetleyebiliriz; “*Türkiye’de çok partili sistemin kurulması, laikliğin daha liberal bir şekilde yorumlanmasına yol açtı. Bu serbesti ile din eğitimine ve ibadete daha geniş bir alan bırakılmıştır, fakat bunun devlet müesseselerine geniş ölçüde bir tesiri*

⁷⁴ TBMM TD, Dönem 8, VIII, 26. Birleşim, s.601.

⁷⁵ “3803, 4274 ve 4459 sayılı kanunların köy okulu, öğretmen evi, köy sağlık memurları ve ebeleri evleri inşa ettirilmesiyle ilgili maddelerin değiştirilmesi ve 5012 ve 5082 sayılı kanunların kaldırılması hakkında kanun”, Kanun no: 5210, *Düster*, 3. tertip, XXIX, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1948, s.1025.

⁷⁶ “5210 sayılı kanunun 1. maddesinin değiştirilmesi ve 5,6 ve 7. maddelerinin kaldırılması hakkında Kanun”, Kanun no: 5828, *Düster*, 3. tertip, XXXII, Ankara Devlet Matbaası, Ankara, 1951.

⁷⁷ *Dördüncü Maarif Şurası (22-31 Ağustos 1949)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.244.

⁷⁸ Altan Öymen, *Değişim Yılları*, 9. baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s.276.

⁷⁹ Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 yılında toplanan Yedinci Kurultayı “*Demokratikleşme Kurultayı*” olarak adlandırılacaktır. Hikmet Bila, *CHP (1919-1999)*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s.126.

⁸⁰ Milli Eğitim Bakanlığı yayınlamış olduğu genelgede, “*Anayasamızla teyit olunan vüdan hürriyetinin tabii bir icabı olarak vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek baklarını kullanmaları için, imkân hazırlanması gerekli bulunmuş ve Müslüman Türk çocuklarına din derslerinin okul dersbanelerinde ve her okulun kendi öğretmenleri tarafından okutulması uygun görülmüştür*” denilmiştir. İlkokullarda okutulacak olan din dersi programı ve dinsel eğitim için bkz: Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye’de İslamık*, Bilgi yay., Ankara, 1972.

⁸¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, IV / 1, Bilgi yay., Ankara, 1999, s.s.105-115.

olmamıştır... Dinde liberalizasyonun gerçek sebepleri ve bu liberalizasyonun içinde cereyan ettiği sosyal-kültürel ortam göz önünde tutulursa, insan pek de iyimser olamaz... Türkiye’de din liberalizasyonu, yobazları, üfürükçüleri, kasabalardaki ve köylerdeki gerici grupları, modern okullar ve modern eğitimin onlara tesir edip etmediğine bakılmadan ve laiklik emin bir noktaya götürülmeden serbest bırakıldı... Türkiye 1946’da, İslamiyet’ten uzaklaşma tehlikesi içinde değil, laikliği gerektiği kadar sağlam bir zemine oturtamamış olmak tehlikesi içindeydi”⁸².

1950’li yıllarla beraber TBMM’de din ve ahlak konularının daha fazla ön plana getirildiği görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde Fahri Karakaya, köy enstitüleriyle ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Biliyorsunuz ki köy enstitüsü öğrencilerinin içinden bir takım vatan hainleri çıktı, bir takım zararlı fikirleri ortaya atan çıktı. Şimdi görüyorum ki, Milli Eğitim bunları bazı kurslara çağırıyor. Bu kurslar çok lazımdır. Bilhassa ruhi bakımdan, ideoloji bakımından üzerinde ehemmiyetle durmak lazımdır”. İbrahim Arvas aynı görüşmede din eğitimi konusuna vurgu yaparak, “Bizim halk partisi gurubunun malumu ihsanımız bir kararı vardı. Pek yerinde bir karar. İlk mekteplerde din tedrisatı esasını kabul ettik... Bu iş bendeniz hatta ekseriyetin kanaatince, meşum Bolşevizm karşı yegâne silahtır... Onun için bakanımdan rica ediyorum, buna biraz lüzumu kadar önem versin” ifadesinde bulunacaktı. Osman Ocak ise, din ve ahlak eğitimi konusunda yapmış olduğu konuşmada, “Ortaokul ve liselerde ahlak eğitimine müessir olacak şekilde din öğretimi yapılmalıdır. Çocuk benliğini ancak ortaokulda bulur, şahsiyetini orada kazanır. Benliğini ve şahsiyetini idrak ederken kendisine ahlak eğitimi mahiyetinde din fikri vermek elbette ki lazımdır. İlkokullarda henüz küçük yaşlarda iken verdiğimiz bu pek cüzi ve basit bilgi diğer yaşlarda ve okullarda da devam etmezse unutulmaya mahkûm değil midir? Ortaokullarda yapılacak bu nevi öğretim bazı talebelerde imam ve hatip kurslarına gidecek bir temayül yaratır. Liselerdeki öğretim ise ilahiyat fakültesine girmek arzusunun uyandırabilir”⁸³.

1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti ile eğitimde dinin ağırlığı daha ciddi bir şekilde etkisini göstermeye başlayacaktır. Demokrat Parti’nin 1949 yılında toplanan İkinci Büyük Kurultay’ında kabul edilen programında, partinin dini eğitime yönelik genel prensibi şu şekilde ortaya konulmaktadır: “Partimiz... Laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütebassıslar tarafından esastı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseler gibi muhtar olmalıdırlar”⁸⁴. 8 Mayıs 1950 tarihinde yayınladığı seçim bildirisinde, Cumhuriyet’ten bu yana gerçekleştirilmiş olan devrimleri, “Millele mal olanlar ve olmayanlar”⁸⁵ diye ikiye ayıran Demokrat Parti adına hükümet kuran Adnan Menderes, Meclis’te okumuş olduğu hükümet programında eğitim konusunda Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını ve onun oluşturduğu kurumları şu şekilde eleştirecektir: “Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ve ahlaki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabidir... Yullardan beri sarıh bir

⁸² Karpat, a.g.e, s.s.235-236.

⁸³ TBMM TD, Dönem 8, XXIV, 49. Birleşim, s.s.814-826.

⁸⁴ Yusuf Ekinci, *Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920-1994)*, Ankara, 1994, s.65.

⁸⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, IV/2, Bilgi yay., Ankara, 1999, s.19.

*istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadi değişikliklere, sarsıntılara uğrayan maarifimizin, millette katlanılan büyük maddi fedakârlıklarla mütenasip bir verimlilik arz etmediği açık bir hakikattir*⁸⁶.

3. Demokrat Parti Dönemi (1950-1954)

Demokrat Parti iktidarı ile birlikte artık Köy enstitülerinin öğretmen okullarıyla birleştirilerek, ortadan kaldırılması süreci hız kazanacaktır. Meclis içinde köy enstitüleri daha az gündeme gelirken, bunun tam aksine din ve ahlak eğitimi, imam-hatip okulları daha fazla gündeme gelmeye başlayacaktır. İlk hükümet programında Adnan Menderes'in, "*din ve vicdan özgürlüğünün gereklerine uyulacağı ve din dersleri ile din adamı yetiştirecek yüksek kurumlar açmak için ivedilikle karar alınacağı*" sözleriyle açtığı yoldan⁸⁷, milletvekilleri de cesaretle yürüyecek, hatta Meclis'te yapılan konuşmalarda Laiklik ilkesi tartışmaya açılacaktı. Demokrat Parti iktidarının ilk dönemlerindeki din eksenli gelişmelere baktığımızda, Türkçe ezan yerine Arapça ezanın okunması, ilkokullarda din derslerinin zorunlu olması⁸⁸, daha sonra ortaokullarda din derslerinin okutulmaya başlaması, 1951 yılıyla birlikte imam-hatip okullarının açılması, 1959 yılında Yüksek İslam Enstitüsü kurulması gibi değişimler ilk akla gelenlerdir. Ayrıca laiklik ve din eğitimi konularının 1953 yılında toplanan Milli Eğitim Şurasında eğitimci çevrelerce geniş bir şekilde tartışıldığı ve genelde dinsel eğitime yönelik olumlu bir tutumun alındığı görülmektedir⁸⁹.

İktidara geliş sürecinde Köy Enstitülerine yönelik olumsuz düşünce ve faaliyetlerin büyük faydasını gören Demokrat Parti, iktidara geldikten sonrada bu kurumlara yönelik yıkıcı faaliyetlerini hızlandıracaktır. Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanı olarak katıldığı, Meclis'te yapılan 1951 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde, köy enstitülerine yönelik eleştiriler giderek artmış ve enstitülerin kapatılması gerektiği üzerinde vurgu yapılmaya başlanmıştır. Ahmet Başibüyük enstitülerle ilgili görüşlerine, "*Muhterem arkadaşlar, israf yuvalarının başında bulunan köy enstitüleri*" diyerek başhyorken; Nurettin Ertürk, "*Muhterem arkadaşlar, valileri tehdit ve radyoda teşhir ederek ve köylünün malını, davasını, çulunu çaputunu sattırarak dipçik altında yaptırdılan köy okulları bugün kısmen yıkılmış ve harap bir haldedir*" diyerek sisteme eleştiri getiriyor; Zeki Erataman "*...Kendisinden beklediğimiz hizmetleri bize veremeyen köy enstitülerinin bir an evvel tasfiye edilerek, öğretmen okullarının çoğaltılmasını rica edeceğim*"⁹⁰ görüşünü ileri sürüyordu.

⁸⁶ TBMM TD, Dönem 9, I, 3. Birleşim, s.29.

⁸⁷ Turan, a.g.e., s.139.

⁸⁸ 1949 yılında Cumhuriyet Halk Partisi, okullarda din dersinin okutulmaya başlanması kararını alırken, uygulamada çocuğunun din dersini almasını isteyen velinin başvurusunu temel olarak almıştı. Demokrat parti bu yoldan yürüyerek, yapmış olduğu değişikliklerle çocuğunun din dersi almamasını isteyen velinin başvurusunu temel alacağını ortaya koymuştur. Bu uygulama ile birlikte "dinsiz" damgası yemek istemeyen veliler, toplumsal baskı nedeniyle böyle bir başvuruda bulunamayacaktı. Böylece ortaokullarda da din eğitimi zorunlu hale geliyordu.

⁸⁹ *Beşinci Maarif Şurası (5-14 Şubat 1953)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, çeşitli sayfalar.

⁹⁰ TBMM TD, Dönem 9, V, 51. Birleşim, s.s.763-780.

Köy enstitülerine yönelik yıkıcı eleştirilerin ortaya konduğu Milli Eğitim bütçe görüşmelerine damgasını vuran konu ise din eğitimi olacaktı. Bu görüşmelerde Fehmi Çobanoğlu, “27 sene evvel Osmanlı devrinden Cumhuriyet devrine geçerken Tevhid-i Tedrisat diye bir kanun yapıldı. Numarası 430’dur. Bu kanunun dördüncü maddesi der ki, ‘medreseler kapandı, talebeler mekteplere gidecek, din tedrisatı artık Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı milletin ibtiyaçlarına göre din mektepleri açacak ve adam yetiştirecektir’. Bu kanunun bu maddesi 25 seneden beri tatbik olunmadı... Ancak iki sene evvel ilahiyat fakültesi diye bir şey ortaya kondu, fakat bu fakültenin mahreci olan mektepler yoktur. Milli Eğitim Bakanından şu ricada bulunacağım, askeri ortaokul ve lise gibi hususi bir mektep teşkilatı kurarak, ilahiyat fakültesine mahreç olmak üzere bir teşekkül vücuda getirmek lazımdır... Bundan başka biliyoruz ki, şehirlerimizde bugün ölülerimizi yıkayacak ve dini vazife yapacak imamlarımız da hemen hemen kalmamış gibidir. Minarede ezan okuyacak müezzînlerimiz de yok gibidir. Binaenaleyh, imam ve hatip mekteplerini bir an evvel Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılmasını rica ediyorum” diyecektir. Mükerrerem Sarol, laiklik ilkesini tartışmaya açarak, şu görüşleri ileri sürmüştür: “Laiklik mefhumunun tesir ve murakabesi altında bulunan yerlerde vicdan hürriyeti bulunmaz ve işlemez... Benim anlayışıma göre, din ile devlet işlerini birbirinden ayırmak hüküm, dinin ne olduğunun bilinmemesinden doğmuştur. Aynı zamanda bu hükümün her din için tatbiki caiz olmaz. Bence din çeşnisini kaybetmiş olan karakter muhakkaktır ki, vahsete ve hayvanlığa temayül eder”. Ömer Bilen din eğitimi konusunda oluşturulmasını istediği çeşitli kurumlardan bahsettiği konuşmasında; “İslam dinini Müslüman yavruların talim ve terbiyesi hususunda hiçbir tereddüt göstermeden derhal faaliyete geçmek lazımdır... Geçmiş idarenin çıkmaz yolunu takip etmekte bir fayda yoktur... Saadet timsali olması lazım gelen demokrat hükümetimizin ilk, orta ve liselerde din tedrisatına başlaması için gereken tedbirin hemen alınması icap etmektedir... Yurdumuzda yaşamakta olan bütün Müslümanlar, dört gözle kutsi dinimize layık olduğu ehemmiyetin verilmesini beklemektedir... Bu cibeti temin için Diyanet işlerine bağlı ve yurdumuzun muhtelif muhitlerinde olmak üzere üç veya dört yerde tam teşkilatlı birer külliye açılması icap etmektedir. Bu külliyelerden çıkacak olan talebelerde ilahiyat fakültesine girerek ihtisaslarını orada ikmal etmeleri icap eder... Halen mevcut olan İlahiyat Fakültesinin unvanı İslam İlahiyat Fakültesi olmalı. Bu fakültenin milli bünyemize uygun bir hale ifrağ edilmesini bakanlıktan ayrıca rica ederim”⁹¹ görüşlerinde bulunmuştur.

Muzaffer Ali Mühto, din eğitimini halkın kendilerinden istekleri olarak dile getirmiş ve konuşmasını şöyle sürdürmüştür: “Bir köylü hemşerim bana şöyle dedi: ‘Bizler Demokrat Partiden iktidara geçer geçmez milleti refaha kavuşturacağımızı beklemiyoruz. Bu zamanla olacak bir iştir... Yalnız bizleri dini ve manevi sahada hürriyet ve refaha kavuşturun bu kâfidir’. Türk Milleti bizden bunu istemektedir. Büyük ve ulvi bir tesadüf eserdir ki, Türk Milletinin hakiki oylarıyla sinesinden kopup gelen ve kabir bir ekseriyetle iktidarı ele alan Demokrat Parti’nin ilk hükümetinin Arapça yani dini ezan okunmasının cezaî müstelzim suç olduğunu bildiren maddenin kaldırılması teklifi yüce Mecliste ittifakla kabul edilmiştir... İnkılâp elden gidiyor diye feryatlar koştunu halde Halk Partisi sözcüsünün Mecliste muhalifte bulunmadıklarını memnuniyetle gördük... Yıllarca laiklik prensibine dayanarak dine müdahale etmek suretiyle Türk çocuklarını din bilgisinden mahrum eden eski iktidar belki irtica damgasını vurmak isteyebilir. Nitekim bunlar oldu da. Hatta demokrat parti liderlerini komünistlikle itham etmekten çekinmediler. Allah’a bu yüksek kürsüden hamdişena ederim ki, 14 Mayıs seçimleriyle bu

⁹¹ TBMM TD, Dönem 9, V, 51. Birleşim, s.s.767-774.

Meclise gelen hakiki milletvekili arkadaşlarımdan bu hususta benden daha hassas ve vukufly olanlar çoktur... Hükümetimiz bu işe el koyarak din derslerini esaslı bir şekilde koymasını ve çocuklarımıza hakiki din bilgilerini öğretmesini ve Demokrat Parti programının 14. maddesinin tatbik edilmesini teklif ve rica ediyorum.” Din eğitimi konusunda ki görüşlerinden sonra kısaca Köy Enstitülerine değinen Muzaffer Ali Mühtö, bu konuda bir anısını Meclis kürsüsünde dile getirmiştir: “Köy Enstitüsü mezunlarıyla Abana ilçesinde bir toplantıda bulundum. Bana köy enstitüleri ile muallim ve şehir okulları ve mezunları arasındaki farkın kaldırılmasından bahsettiler ve kendilerine Tonguç ve Hasan Ali kulları denildiğini ve komünistlik şüphesi altında bulduklarını, bunda ‘enstitü’ kelimesinin tesiri olduğunu, köy öğretmen okulu olarak değiştirilmesini istediler. Kendilerine isim değişikliğinin bir tesiri olmadığını, güle güle denmese bile yine gül gibi kalacağını ve bu şaibeden temiz ve dürüst çalışmaları ile aksini ispat edeceklerini söyledim”⁹².

Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri⁹³, köy enstitülerine yönelik eleştirilere ve din eğitimi konusundaki isteklere cevap verirken, köy enstitülerin içersinde oluşan olumsuzluklara değinerek, “Köy enstitülerinde eksik yetiştirilmiş çocukların muayyen bir kurstan geçmek suretiyle memleketeye daha hayırlı öğreticiler yolunu tuttuklarını, yakında köy enstitülerinin maddi ve manevi bütün hüviyetiyle öğretmen okullarına dönüştürüleceğini. Bu mekteplere sadece köy çocuklarını değil, muayyen bir nispeti mutlaka köyden olmakla beraber, kasaba ve şehir çocuklarını da alacağız ve bilhassa bu memleketeye köylü ve şehirli ikiliği davasını mutlaka kapatacağız” görüşlerini ileri sürmüştür. Milli Eğitim Bakanı konuşurken, Şevki Hasırcıoğlu müdahale ederek, “Enstitü binalarının ekseriyetinin dışarıya kızıl renkte badana edilmiştir. Bunların içlerini temizliyorsunuz, dışarısını da temizlemeyi düşünüyor musunuz?” sorusunu yöneltmiş, Milli Eğitim Bakanı “Maddi ve manevi dedim. Duvarlarıyla, talebelerinin giyimleriyle, ruhlarıyla maddi ve manevi memleketeye büyük hizmetler yapmış ve evlatlar yetiştirmiş öğretmen okulu haline getireceğiz” cevabını vermiştir. Milli Eğitim Bakanı din eğitimi konusundaki isteklere yönelik vermiş olduğu cevabında, “Bir arkadaşım imam batip meselesine temas etti. İmam-batip kurslarının mektep haline gelmesi için bir komisyon kurduk, şekil ve programını hazırlıyoruz. İnşallah bu mektepleri açacağız” diyecektir. Ayrıca Bakan Komünistlik mücadelesine de konuşmasında yer vererek: “Arkadaşlar, Milli Eğitim camiasına sokulmuş olan muzir insanları, komünistleri tamamen tasfiye etmek için giriştiğimiz mücadeleye başladığımız andaki iman ve beyecanla devam etmekteyiz⁹⁴ ...Hiçbir tesir, hiçbir tenkit,

⁹² TBMM TD, Dönem 9, V, 51. Birleşim, s.s.786-787.

⁹³ Demokrat Parti'nin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri, 1944 yılında Samsun Bayındırlık müdürü iken Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü'nü gördüğünde, Samsun Halkevi'nce çıkarılan “19 Mayıs” isimli dergide şu görüşlerine yer vermişti; “Evet, tesadüfen görmemiş olanların bilmeleri ve tasavvur etmelerine imkân olmayacak yepyeni bir gençliğin, yepyeni bir neslin Köy Enstitülerinde yaratılmakta olduğunu gurur duyarak, zevk alarak gördük. Dileğimiz, Türkiye için çok yararlı olan Köy enstitüleri davasının başarılı olması ve gerçekleşmesidir... Burası hasta dimağ ve ruhlar için bir şifa kaynağı olacaktır”. Türkoğlu, a.g.e, s.564.

⁹⁴ 8.9.1950 tarihinde İsmail Hakkı Tonguç'un arasında bulunduğu dokuz öğretmen komünistlik suçlamasıyla ilgili olarak bakanlık emrine alınmıştı. Bu öğretmenlerin çoğu köy enstitülerinde çalışmış ya da çalışmakta olan öğretmenlerdi. Dönemin gazetelerine olay şu şekilde yansımıştı: “Milli Eğitim Bakanlığı solcu hocaları mahkemeye veriyor. İsmail Hakkı Tonguç İlk Tedrisat Umum Müdürü iken Hasanoglan Köy Enstitüsü'nde bulunan İzzet Palamar'a İtalyanca yazılmış olan Ponpamar adlı kitabı göndermiş ve üzerine de şu ilaveyi yazmıştır: ‘Bu kitabı dikkatle okuyunuz ve okuduklarınızı ayrıca görüşünüz’. Bu eser İtalya'daki komünistlerin kitabı mukaddesleri gibi yaşamaktadır. Haber aldığımız göre, o zaman İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü köy enstitülerinden mezun olan talebelere ne kadar solcu eserler varsa onları vermiştir. Hatta bazı devlet ricali Hasanoglan Köy Enstitüsü'nü

hiçbir tehdit bizi bu mukaddes idealimizden alıkoymayacaktır. Bu mücadeleyi yaparken temenni ile hareket ediyoruz ve bunun doğru olduğuna kanıyıız⁹⁵ diyecektir.

Tevfik İleri'nin bakanlığı döneminde, köy enstitülerini köy çocukları dışında da öğrenci alınması teklifi Meclis gündemine gelecek ve bu teklif kabul edilecekti. Ayrıca köy enstitüsü mezunları, normal öğretmen okulları mezunları gibi, öğrenim sürelerinin bir buçuk misli zorunlu hizmete tabi tutulacaklardır. Köy Enstitüleri sisteminin önemli bir amacı olan öğretmeni uzun süre köyde tutmak fikri ile ortaya konulan yirmi yıllık mecburi hizmet süresi, böylece ortadan kaldırılacaktır. Sistem içerisinde önemli bir değişiklikte, köy enstitülerindeki kız öğrencilerin Trabzon Beşikdüzü ve İzmir Kızıllı Köy Enstitülerine toplanarak, enstitülerdeki karma eğitime bir son verilmesidir. Köy Enstitülerinde uygulanmakta olan karma eğitim, kuruma yöneltilen eleştirilerin başında gelmekteydi. Kız ve erkek öğrencilerin aynı anda eğitim görmesi, aslında olması gereken iken, Türkiye'nin o günkü toplumsal şartlarına göre son derece ileri bir uygulamaydı. Bunun sonucu olarak, daha bakan Şemsettin Sıralar döneminde, enstitülerde kız öğrencilerin farklı bölümlere ve sınıfları ayrıldıkları görülür. Aslında bu uygulama ile karma eğitime önemli bir darbe Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı sırasında vurulur. Demokrat Parti iktidarı girilen bu sürece, karma eğitimi kaldırarak son verecektir. Karma eğitime son verilmesi yanında, kız öğrencilerin iki enstitüde toplanmaları, kız çocuklarını uzak yerlere göndermek istemeyen ailelerin, giderek kızlarının bu kuruma göndermemeleri gibi olumsuz bir süreçte başlangıcını oluşturdu.

Demokrat Parti döneminde köy enstitülerine yönelik en önemli yıkıcı eleştiriler komünistlik çerçevesi içinde ağırlık kazanacaktır. Aslında komünistlik suçlaması, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu Dünya'da, Türkiye'nin Batı bloğu içerisinde yer alması ile birlikte, siyasi alandaki en önemli suçlama malzemesi olmuştur. İktidar ve muhalefet birbirlerini komünistlikle suçlayarak, siyasi kazanç sağlamaya çalışıyordu ve bu durumdan en büyük faydayı Demokrat Parti sağlamıştı. Siyasi alanda hem içerden hem de dışarıdan aldığı bu destekle, Demokrat Partililer, komünistlik suçlamalarının en çok yoğunlaştığı köy enstitülerine fazla hayat şansı tanımayacaktır.

Meclis içerisinde köy enstitülerine yönelik komünistlik suçlamasının doruk noktasını ulaştığı ve kurumların direkt olarak hedef alındığı dönem, Kasım 1951 tarihinde Meclis gündemine gelen Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi görüşmelerinde olmuştur. Bu görüşmeler esnasında bazı vekillerin hükümete vermiş olduğu Türkiye'deki komünist faaliyetlere ilişkin soru önergesi Meclis gizli oturumunda ele alınmıştır. Bu gizli oturumda görüşülecek konu hakkında uzman olarak hükümet adına Meclis dışından getirilen askeri yargıç Şevki Mutlugil, Türkiye'deki komünist faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Mutlugil, ifadelerinin bir bölümünde dolaylı yoldan köy enstitülerine de değinerek, bu kurumlarda ortaya çıkan komünist faaliyetler ve bunları gerçekleştirenlerin isimlerini

ziyaret ettiği zaman bir takım zafer yapmışlar, Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sinden 'Ey Türk Gençliği damarlarındaki asil kan' ibaresini değiştirerek şöyle yazılar yazmışlardır: 'Damarlarımızdaki asil kan kızıl kandır!', Tonguç, a.g.e, s.609.

⁹⁵ TBMM TD, Dönem 9, V, 51. Birleşim, s.s.836-840.

söylemiştir. Mecliste yapılan bu açıklamalar sonrası köy enstitüleri sistemine karşı muhalif görüşler daha sert bir şekilde ortaya konmuş ve artık köy enstitülerinin öğretmen okullarına dönüştürülerek, ortadan kaldırılması fikri iyice güç kazanmıştır. Mutlugil enstitülerle ilgili olarak ortaya koyduğu ifadelerle baktığımızda; “...Bizde ve komşu memleketlerde ilköğretim daima komünistlerin köy köy nüfuz ve istismar için müracaat ettikleri bir sabadır... Köy enstitüleri hususi bir hava ile beslenmeye başlamıştır. Bu müesseselerin belkemiğini teşkil eden zâtların koyu birer Marksist oldukları su götürmez bir hakikattir” gibi ifadelerde bulunduğu görülür⁹⁶. Ayrıca Hasanoğlu Köy Enstitüsü’nde yer alan Müzik binasının “orak” şeklinde inşa edildiğini ifade etmiştir⁹⁷. İsmail Hakkı Tonguç, Mahmut Makal, Niyazi Berkes gibi isimler hakkında çeşitli suçlamalarda bulunmuştur. Fakat burada ilgi çekici olan bu ifadelerin her hangi bir hukuki dayanağının olmamasıdır. Gizli zabıtların 1996 yılında yayınlanmasından sonra, haklarında çeşitli iddialar ortaya konan kişiler kendilerini savunarak, iddiaların geçersizliğini ortaya koyacaktır⁹⁸.

Şevki Mutlugil’in konuşmasından sonra söz alan Başbakan Adnan Menderes ve Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri ile muhalefeti temsilen Reşat Şemsettin Sirer, köy enstitülerine yönelik komünistlik suçlamalarını destekler mahiyette beyanlarda bulunarak, danişıklı bir dövüş sergileyeceklerdir. Reşat Şemsettin Sirer kendi döneminde bu kurumlara yönelik yapmış olduğu değişimleri anlatarak kendini ön plana çıkarmaya çalışırken, “Kaderin bana bahsettiği bir fırsat, Allahın bir lütüdüdür ki İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü olduğum tarihten beri bu mesele ile yani Türkiye köylerine köyün çocuklarını alarak öğretmen yetiştirmek davasına kendimi vermiş olduğum için, bu müesseselerin fena gidişini önceden gördüm. Bu bir talih eseridir. Müesseselerimizi o şekilde gördüm ki; bana mühim bir vazife düşüyordu ve o vazifeyi yaptım... Biraz evvel ismi telaffuz edilen adam etrafımı kandırmıştı, işgal etmişti. (Tonguç baba mı sesleri). Evet, Tonguç Baba. Bütün hüsnüniyet sahiplerini, bütün iyi niyet sahiplerini işgal etmişti. Tonguç babayı def ederken hiçbir mukavemetle karşılaşmadım” ifadelerinde bulunacaktır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri ise, Şemsettin Sirer’den aşağı kalmamak adına, kuruma yönelik ithamlarını Meclis gündemine taşıırken, çok ağır ifadelerde bulunacaktır. Tefik İleri sözlerine “Eski iktidar zamanında, kısa bir müddet için dahi olsa, Milli Eğitim Bakanlığına Reşat Şemsettin’in gelmiş olması bu dava hesabına, memleket hesabına ve bizim bugün yapmakta olduğumuz işleri bir parça olsun hafifletmek hesabına daima şükranla kayıt ve yâd ederim” diyerek başlayacak ve devamında “...Her şeye rağmen devraldığımız müesseseleri, bilhassa köy enstitülerini birçok hastalıklarla, birçok mikroparla malul olarak devraldık... Demin burada İsmet İnönü’yü işgal etmiş olmakla onu kandırılmış olmakla, iyi bir dava uğrunda onu yanlış yollara sevk etmiş olduğumu açıkça söyledikleri Hakkı Tonguç’a Reşat Şemsettin, bu millî hislerle acaba ne yapmak isterdi? Çok şey yapmak isterdi. Ama kabul etmek istemedikleri o destek istediğini yaptırmamıştır... İlk Tedrisat Umum müdürlüğü gibi çok aziz bir mevkiiden alınarak ancak ikinci aziz bir mevki olan talim terbiye beyetine nakletmekle iktifa etmişlerdir... Bu Hakkı Tonguç bir müddet talim terbiyede kaldıktan sonra Atatürk Lisesine resim hocası yapılmıştır. Hakkı Tonguç, değil, İlk Tedrisat Umum

⁹⁶ TBMM TD, Dönem 9, X, 6. Birleşim, s.s.31-32.

⁹⁷ Engin Tonguç bu durumun gerekçesini şöyle ifade etmektedir; “... Öğrencilerin tek tek müzik çalışmaları yapacakları odaları birbirinden izole etmek için o günün yalıtım materyali bulunamayan koşullarında, bu odaları bir yay şeklindeki koridora ayrı ayrı yerleştirmek mimari zorunluluktu ve bölüm ana yapı ile birleşince havadan orak biçimi olarak yorumlanabilirdi. Burada bir kasıt yoktu. Tonguç, a.g.e, s.628.

⁹⁸ Tonguç, a.g.e, s.628.

Müdürü, değil Talim Terbiye Heyeti azalığı, değil resim bocalığı, Türk çocuğunun karşısına çıkamayacak kadar bu memlekete hıyanet etmiş bir adam olması sıfatıyla onun oradan tutulup atılması şükür olsun bize nasip olmuştur” ifadelerini bravo sesleri içersinde beyan edecektir. Ayrıca yapmış olduğu icraatları haklı göstermek adına kurumlara yönelik suçlamalarını ileri noktalara götürerek, “Köy Enstitülerini nasıl teslim aldınız dediler. Kendileri gayet iyi bilirler. Komünizmin telkin unsurlarından birisi de, aile meşhumunu yıkmak yok etmektedir. Din meşhumunu yıkmak nasıl gayelerinden biri ise, aile müessesesini yıkmak da diğer gayelerinden biridir. Birtakım genç insanların komünizmle kazanmak için buldukları çare, para yerine serbest cinsi münasebettir. Gençler bununla avlanıyorlar arkadaşlar. Köy Enstitülerinin bir feci manzarası da budur... Bu müesseselerde 500 erkek çocuğun yanında bepsi 16, 20, 22 yaşlarında 60-70 kız çocuğu beraber okur, beraber çapa çapalar, beraber horon oynar, gece yan yana pavyonlarda yatar. Bu yüzden nice çocuklar düşmüştür. Bu gizli celsede söylenebilir. Nice köy kızları serbest fuhuşa teşvik edilmiştir. Bunu Reşat Şemsettin'den sonra teslim aldığımız zaman oradaki kızları ayırarak, İzmir'de tertemiz bir yuva içinde toplamak ve ayrı bir kız enstitüsü haline getirmek ve böylece bu memleket içindeki çabanbaşlarını temizlemek çok şükür olsun bize nasip oldu” ifadelerinde bulunacaktır⁹⁹.

Gizli olarak yapılan bu Meclis görüşmesinde hem iktidar hem de muhalefet partisi mensupları köy enstitülerini kötüleme yarışına giriyor, köy enstitülerini ortaya çıkararak Cumhuriyet Halk Partisinden hiçbir vekil kurumları savunmak gereği duymuyordu. Bu durum köy enstitülerine yönelik dönem içersindeki olumsuz siyasi havayı bize en iyi şekilde gösteriyordu.

1952 yılının Kasım ayında köy enstitülerine yönelik komünistlik suçlaması Abdürrahman Boyacıgiller'in vermiş olduğu soru önergesine ile tekrar Meclis gündemine gelmiştir. Türkiye'deki komünistlik faaliyetlerine yönelik Mecliste yapılan gizli oturumda köy enstitülerine yönelik çok sert ifadelerde bulunan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin vermiş olduğu yanıtlar, kurumlara yönelik komünistlik suçlamasının, aslında gerçeklerle pek uyuşmadığını bize göstermektedir. Bakan Tevfik İleri vermiş olduğu cevaplarda şu görüşleri ileri sürer: “1-Yurdun muhtelif bölgelerinde ve hususiyetle Ege ve Güney Marmara bölgesinde köy enstitüsü mezunlarını bedef tutan komünistlik isnatları bir vakıdır. Ancak bütün köy enstitülerinin birer komünist yuvası haline getirildiklere dair olan iddiaların gerçek duruma ilgisi yoktur. Köy Enstitülerinde büyük titizlikle seçip iş başına getirdiğimiz idare ve talim elemanlarımızın gösterdikleri uyanıklık müesseselerin bu türlü cereyanlara karşı kapalı kalmasını imkân altına almış bulunmaktadır. Köy enstitüsü mezunlarının çalışmaları yakından ve büyük dikkatle takip edilmekte, teftişler, kurslar ve mesleki toplantılarla fikri inkişaflarına çalışılmaktadır. 2- Köy enstitüsü mezunlarından öğretmenliğe intisap edenlerin sayısı 16677'dir. Bunlar arasında komünistlikle takibata uğrayanlardan biri meslekten ibraç edilmiş, beşinin vazifesine son verilmiş, dokuzu da bakanlık emrine alınmıştır. 1950 yılı ortalarından bugüne kadar komünistlikten takibata uğrayan yirmi altı ilkökul öğretmeninden yirmi beşi köy enstitüsü mezunu, biri öğretmen okulu mezunudur. Bunlardan beşi beraat etmiştir... 4- Köy enstitülerinden mezun öğretmenleri tenzih edici bir faaliyete mahal görülmemektedir. Bu hususta umumi efkârı aydınlatmak lazım geldiği zaman gerek Büyük Millet Meclisi'nde gerekse matbuat yoluyla açıklamalar yapılmaktadır...”¹⁰⁰. Milli Eğitim Bakanı'nın vermiş olduğu rakamlar

⁹⁹ TBMM TD, Dönem 9, X, 6. Birleşim, s.s.41-43.

¹⁰⁰ TBMM TD, Dönem 9, XVII, 4. Birleşim, s.s.158-159.

dikkate alındığında, köy enstitüleri içerisinde komünist faaliyet gerçekleştiren kişi sayısının azlığı dikkat çekicidir. Bu durum dönemin gerek içerde ve gerekse dışarıdaki siyasi havanın nasıl bir kurumun kapanmasına aracı edildiğinin en önemli delilini oluşturmaktadır.

Meclis içinde Köy enstitülerine yönelik komünistlik suçlaması başta olmak üzere ortaya atılan iddialar ve geçmiş iktidarın bu yönden eleştirilmesi, bu kurumların kapatılmak istenmesi bazı vekillerin köy enstitüleri sistemi savunmaya yönelik görüşler sunmasına neden olacaktır. Bunlardan biri olan Demokrat Parti milletvekili Remzi Oğuz Arık, köy enstitüsü sistemini şu şekilde savunacaktır: “*Millet demek devam eden cemiyet demektir. Bu millet hayatında her kurulu, her müesseseyi tepeden turnağa kadar kaldıracak yok edeceksek, millet hayatı kalmaç. Her şeyi ortadan kaldırmak sevdasından vazgeçmeliyiz... Köy enstitüleri, klasik bir şekilde, şebir çocuğunun köye gitmemesinin ve köyü ele almamasının sonucu kurulmuştur. O köyün içinde sadece ebce, bevez, hoddı rejiminin devamından başka bir şey öğretmeyen, gündüz bir saatte öğrendiğini, dışarının tesiri altında ertesi gün kaybettiği için sene sonunda çiril çıplak kafa ile ortaya çıktığı görülen köy çocuğunu, bu elim durumdan kurtarmak üzere ele alınmış bir mevzudur... Köy Enstitülerini böylece ela alan insanlar, o şekilde bir müessese meydana getirmek istemişlerdi ki hakikaten derdimize deva olsun istiyorlardı. Köyün içinde bir hareket meydana getirsinler, köyü dalgın vaziyetinden çıkarıp yirminci asrın seviyelerine koysunlar... Köy enstitüleri köy muallim mektebidir. Bana öyle geliyor ki, bugün Türk köylüsü realitesini unutarak, şehirde yetiştirdiğimiz arkadaşlarımızın orada vazife görebileceği kanaatindeyiz. Hâlbuki realite bunun aksini göstermiştir, gösterecektir ve yeniden değiştirmek zorunda kalacağız. Yani, bugünkü şartlar içinde, köy için ayrı bir muallim tipine muhtacdır”. Daha sonra yapacağı konuşmasında ise, “*Bugünkü âlemde müzik bilmeyen, resim çizmesini, makine kullanmasını bilmeyen, fotoğraf çekmesini beceremeyen, sporla alakası olmayan insanlar hayata intibakta güçlük çekmektedirler... İşte bu muammayı biz köy enstitüleri kanalıyla mükemmel olarak ele almış bulunmaktaydık*” diyecektir¹⁰¹. Remzi Oğuz Arık konuşmasında Köy Enstitüleri sisteminden bahsederken ve sisteme emeği geçenlerin isimlerini sayarken, Eski Milli Eğitim bakanı ve bu sistemin kurucusu olan Hasan Ali Yücel’in ismine yer vermemiş, sistemin kuruluşunda 1946 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Reşat Şemsettin Sırer’in emeklerine değinerek, geçmişini yok sayma yoluna gitmiştir.*

Bahadır Dülger’in yapmış olduğu konuşması her şeyi özetleyen ve aslında gerçekte herkesin kafasında olması gereken bir düşüncenin izlerini taşımaktadır. Köy enstitülerine yönelik yürütülen eleştirilere çeşitli yönlerden yaklaşan Bahadır Dülger, şu tespitlerde bulunmuştur: “*Köy Enstitüleri mevzubahis edildiği zaman sol temayülün eline geçmiş, bu fikir ile işlenmiş, bu fikrin memlekete yayılması için bir vasıta olarak kullanılmış olması daima birinci plana alınan ve ekseriyetle Türk Milliyetçiliği edebiyatına mevzu olarak kullanılan bir hal iktisap etmiştir. Ve edebiyat çerçevesi altında bizatibi büyük bir ihtiyaca tekabül eden bu müesseselerin hırpalanması adet haline gelmiştir. Bu defaki müzakerelerde eski itiyatların tezahürünü görüyorum. Marifet vaktiyle sol temayülü fikirlerin eline geçmiş olduğu için yozlaşmak istidadını göstermiş olan bu müesseseyi kötülemek, buna verilen tahsisatı atmak değildir. Asıl büyük fikir esası, o müesseseden sol fikri tamamıyla temizledikten sonra o müessesenin bünyesini muhafaza ederek Türk köyünün hizmetine koymaktır... Şebirden köye giden öğretmenin köyde muvaffak*

¹⁰¹ *A.g.e*, XIII, 49. Birleşim, s.s.968-971.

olmadığı tezabür etmiş bir hakikattir. Köy okulu için bususi surette yetiştirilmiş, bususi bünyeye, bususi çalışma tarzına sahip öğretmene muhtaç olduğumuz hakikatinin üzerine eğilmek zamanı gelmiştir. Bu itibarla köy enstitülerini şehirlerdeki muallim mekteplerinin bünyesine sokmakta birincisi kadar hatalı bir hareket olur... Köy enstitüleri kuruldukları zaman solcu fikir tarafından kurulmuş müesseseler değildi. Köy enstitüleri yüzde yüz milliyetçi düşünce ile kurulmuş müesseselerdi... Bir kötü fikirden hareket ederek memleketin hakikaten faydasına kurulmuş olan müesseseleri hırpalamak doğru olmaz... Ben köy enstitülerinin, geçmişinde vaki olmuş olan hadiselerin ele alınması suretiyle bu müesseselerin mütemadi yıpranmasına ve cemiyetin bünyesinde dumura uğramış, yarın öbür gün sükkata mecbur birer müessese halinde mütalaa edilmesine taraftar değilim... Bu müesseseler etrafında söylenmiş kötü sözler devrinin kapanması ve bu müesseselere bir inkişaf verilmesi devrinin açılması lazımdır kanaatindeyim". Bu konuşmaların ardında kürsüye çıkan Milli Eğitim Bakanı Tefvik İleri, "Şehir mekteplerinden çıkan öğretmenlerin köyde muvafık olamayacakları hususunu bir prensip olarak kabul etmenin taraftarı değilim. Muallim mekteplerinden çıkan birçok idealist öğretmenlerin köylerde çok muvaffak oldukları tespit edilmiştir" diyecektir¹⁰². Bakanın ortaya koyduğu düşünce, eski dönemlerde uygulanıp başarı kazanmayan ve bugünkü sonuçlarına bakıldığında da Türk Eğitim sistemine çok büyük bir katkı sağlamayan bir düşünce olarak varlığını halen sürdürmektedir.

1954 yılının Ocak ayında, Meclis'te Köy enstitüleriyle ilk öğretmen okullarının birleştirilmesini içeren yasa teklifinin görüşmeleri yapılmıştı. İyi düzenlenmiş bir müfredat programının olmaması, ne tam bir öğretmen ne de tam bir çiftçi yetiştirilmediğinin düşünülmesi, öğretmenler arasında ikilik yarattığı gerekçeleri, köy enstitülerinin öğretmen okullarıyla birleştirilmesinin önünü açmıştır. Ocak ayının yirmisinde başlayan görüşmelerde genel olarak yasa teklifine her hangi bir muhalif karşı çıkışın olmadığı, kürsüye gelen her vekilin yasa lehinde konuştuğu görülmektedir. Mecliste yapılan görüşmeler sonrası yasa teklifi kabul edilerek, sistem tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Sonuç

Türk Eğitim Sistemine özgü bir sistem olarak ortaya çıkan, Meclis'teki sessiz muhalefete karşı ilk zamanlarında hızlı bir şekilde ilerleyen köy enstitüleri sistemi, özellikle 1945 yılı sonrası ortaya çıkan çok partili hayata geçiş dönemiyle birlikte, muhalefetin hedefi hale gelecek ve gerilemeye başlayacaktır. Özellikle İsmet İnönü'nün, çok partili yaşama geçmek adına, köy enstitülerine yönelik partisi içinde ortaya çıkan muhalif seslere karşı hem projeden hem de Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'tan desteğini çekmesi ile birlikte sistem orijinallüğünden çıkmıştır. Sistem üzerinde 1947 yılında başlayan değişikliklerle, 1952 yılında "köy" ve "enstitü" kavramları kaldırılarak, öğretmen okullarıyla birleştirilmeleri süreci hız kazanmış ve 1954 yılına gelindiğinde artık normal öğretmen okullarından her hangi bir farkı kalmayan köy enstitüleri, öğretmen okullarıyla birleşerek Türk eğitim sisteminde bir dönemin bitmesiyle sonuçlanmıştır. 1952 yılında Talim ve Terbiye Dairesi, köy enstitülerini öğretmen okullarına

¹⁰² A.g.e, s.970.

dönüştüren program değişikliğinin gerekçesini şu şekilde ortaya koymuştur; “*Uygulama, hem öğretmen, hem de ziraatçi veya sanatkâr yetiştirmenin mümkün olamayacağını ve öğretmenin çalışmasını bu şekilde bölmenin okulun zararına olduğunu gösterdi. Böylece ‘üretici ve sanatkâr’ yani devlete fazla mali yük getirmeyecek öğretmen yetiştirme isteğinin gerçekleşmediği görüldü ve vazgeçildi*”¹⁰³.

KAYNAKÇA

I- Resmi Yayınlar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 1997.

Düstur

TBMM Tutanak Dergisi

II- Kitap, Makale ve Tezler

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, 7. baskı, Alfa yay., İstanbul, 1999.

AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin yay., İstanbul, 1996.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, II., 2. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.

BAŞARAN, Mehmet, *Tonguç Yolu*, Varlık yay., İstanbul, 1974.

_____, *Özgülleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, Çağdaş yay., İstanbul, 1990.

Beşinci Maarif Şurası (5-14 Şubat 1953), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

BİLA, Hikmet, *CHP (1919-1999)*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939).

Dördüncü Maarif Şurası (22-31 Ağustos 1949), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

ERDİLEK, Neşe, “Hükümetler ve Programları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İletişim yay.

EKİNCİ, Yusuf, *Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920-1994)*, Ankara, 1994.

İkinci Maarif Şurası (15-21 Şubat 1943), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

JASCHKE, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Bilgi yay., Ankara, 1972.

¹⁰³ Akyüz, a.g.e, s.341.

- KARAGÖZOĞLU, Galip, "Atatürk'ün Eğitim Anlayışı", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1994.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa yay., İstanbul, 1996.
- KENAN, Öner, *Öner ve Yücel Davası*, İstanbul, 1947.
- Köy Enstitüleri İle İlgili Yasalar*, II, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı yay., Ankara, 2000.
- MANGO, Andrew, *Türkiye ve Türkler (1938'den Günümüze)*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 2005.
- MUMCU, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, 3. baskı, Tekin yay., İstanbul, 1993.
- ÖYMEN, Altan, *Değişim Yılları*, 9. baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.
- ŞAHİN, Mustafa, "Türkiye'de Köye Öğretmen Yetiştirme Model Önerileri, Uygulamalar ve Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/4-5 (1995), İzmir.
- TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri", *100.Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel*, (Haz: Songül Boybeyi), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 1998.
- TONGUÇ, Engin, *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç*, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği yay., İzmir, 2007.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, IV / 1, Bilgi yay., Ankara, 1999.
- _____, *Türk Devrim Tarihi*, IV / 2, Bilgi yay., Ankara, 1999.
- TÜRKOĞLU, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası yay., Kasım 2007.
- YEL, Filiz, *Atatürk Döneminde Köy Eğitimliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2008.
- YÜCEL, Hasan Ali, *Davam*, Ankara, 1947.
- _____, *Hasan Ali Yücel Tarafından Açılan Davalar ve Neticeleri*, Ankara, 1950.